

TEHDÄÄN RIKOS, TEHDÄÄNKÖ OIKEUTTA – YMPÄRISTÖRIKOSOIKEUDEN TÄSMENTYMISEN POLITIIKKA

Inka Mantere

Kandidaatintutkielma

Valtio-oppi

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta Faculty of Humanities and Social Sciences	Laitos – Department Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos Department of Social Sciences and Philosophy
Tekijä – Author Inka Mantere	
Työn nimi – Title Tehdään rikos, tehdäänkö oikeutta – ympäristörikosoikeuden täsmentymisen politiikka	
Oppiaine – Subject Valtio-oppi Political Science	Työn laji – Level Kandidaatintutkielma Bachelor’s thesis
Aika – Month and year 12/2020	Sivumäärä – Number of pages 34
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimus käsittelee ympäristön oikeudellistumisen politiikkaa erityisesti rikosoikeudellisessa kontekstissa. Sekä ympäristöoikeus että ympäristörikos ovat suhteellisen uusia käsitteellisiä ja institutionaalisia pyrkimyksiä ottaa haltuun jälkimodernit ympäristöongelmat ja yleinen luontosuhde. Siitä syystä ala on yhä täsmentyvä ja siten oikeuspoliittisesti elävä ja kiistanalainen. Yhteiskunnallisesti merkittävän tutkimuksesta tekee se, että luonnon- ja ympäristösuojelua halutaan nähtävästi toteuttaa myös kriminaalipoliittisin ohjauskeinoin samalla, kun sekä rikosoikeutta että ympäristön oikeusasemaa joudutaan tarkastelemaan uuden tieteellisen tiedon valossa. Tämän moniulotteisen prosessin piirteitä suomalaisessa oikeusympäristössä halutaan valottaa tutkimuksessa diskurssianalyysin avulla. Tutkimuskysymykseni kuuluu, kuinka ympäristö pyritään legitimoimaan osaksi rikosoikeutta. Aineistona on käytetty kahta oikeustieteen väitöskirjaa, Elina Pirjatanniemen tutkimusta <i>Vihertyvä rikosoikeus: Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat</i> (2005) ja Niina Mäntylän tutkimusta <i>Luonnon edustajien puhevalta</i> (2010), jotka molemmat liittyvät osaksi kehittyvän ympäristörikosoikeuden diskurssia. Tutkimuksessa havaittiin, että ympäristön oikeudellistuminen on sekä filosofista että institutionaalista siirtymää vaativa prosessi, joka voi heijastua yhteiskuntaan uusien oikeudellisten instrumenttien tarpeena, mutta myös muutoksena oikeuskulttuurin eri tasoilla.</p>	
Asiasanat – Keywords rikosoikeusjärjestelmä ympäristörikos oikeuspolitiikka diskurssianalyysi ympäristöoikeus politiikantutkimus kriminaalipolitiikka legitimitetti	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	3
1.1 Tutkimuskysymys.....	4
1.2 Tutkimuksen relevanssi.....	4
2. METODI.....	5
2.1 Oikeuden yhteiskuntatieteiden tutkimuksen identiteetti.....	5
2.2 Diskurssianalyysi – ja hypoteesi.....	7
3. OIKEUSJÄRJESTELMÄ KONTEKSTINA.....	8
3.1 Rikosoikeusjärjestelmä.....	8
3.2 Kriminaalipolitiikka.....	10
3.3 Perustuslain vastuumomentti.....	11
4. KESKEISET KÄSITTEET.....	12
4.1 Ympäristöoikeus ja ympäristörikos.....	13
4.2 Rikosoikeudellinen vastuu.....	14
4.3 Oikeuden peruskäsitteistöä: oikeussubjekti – oikeusturva – oikeushyvä.....	14
4.4 Kestävä kehitys.....	15
4.5 Legitimiteetin käsitteestä.....	16
5. ANALYYSILUKU 1.....	17
5.1 Rikoksen legitimointi <i>Vihertyvässä rikosoikeudessa</i>	18
5.2 Vastuu <i>Vihertyvässä rikosoikeudessa</i>	20
5.3 Yhteenveto.....	22
6. ANALYYSILUKU 2.....	22
6.1 Aineellisten ja menettelyllisten oikeuksien erosta.....	23
6.2 Rikoksen legitimointi <i>Luonnon edustajien puhevallassa</i>	24
6.3 Vastuu <i>Luonnon edustajien puhevallassa</i>	26
6.4 Yhteenveto.....	28
7. JOHTOPÄÄTELMÄ.....	28
LÄHTEET.....	31

1. JOHDANTO

Yhteiskunnallisen ja tieteellisen muutoksen keskinäissuhde on tuottanut ihmisen toimintaan uusia näköaloja, mutta myös uuden oikeudellistamisen tarpeen. Se on ihmisen ja ympäristön välinen side. Mutta voidaanko luontosuhde systematisoida osaksi oikeusjärjestelmää tai voidaanko sitä hallita kriminaalipoliittisesti? Tähän pyritään oikeuskirjallisuudessa vastaamaan alan objektiivisuutta horjuttamatta. Itse asiassa katsotaan, että oikeuden kehittäminen on välttämätöntä niin yhteiskunnan kuin oikeuden itsensä kannalta.

Tämän tutkielman ongelmakenttä on oikeussosiologinen. Se tapahtuu lain ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa, tässä tapauksessa oikeuspolitiikan alueella. Aineistoksi tutkielmaan on valikoitunut kaksi väitöskirjaa, Elina Pirjatanniemen *Vihertyvä rikosoikeus: Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat* (2005) sekä Niina Mäntylän *Luonnon edustajien puhevalta* (2010), joissa otetaan kantaa ympäristönäkökohtien nivoutumiseen osaksi suomalaista nykyoikeutta. Koska kyseessä on politiikan tutkimus, jonka metodiksi on valikoitunut diskurssianalyysi, huomio kiinnitetään kirjallisuudessa tapahtuvaan kielelliseen vallankäyttöön. Tutkimusaiheeksi on tarkentunut ympäristörikosoikeus sekä ympäristörikosoikeudellinen diskurssi. Huomautettakoon, että rikosoikeuden on katsottu olevan yhteiskunnallisen säätelyn keinona äärimmäinen.

Osana oikeuspoliittista diskurssia keskustelevalle esimerkiksi tutkimukset, ympäristöjärjestöjen kannanotot ja oikeudelliset ennakkotapaukset, eduskunnassa käytävä keskustelu sekä mediasisällöt. Väitöskirjojen valintaa tämän tutkielman aineistoksi voidaan perustella sitä taustaa vasten, että lainsäädäntötyö tapahtuu merkittävässä määrin eduskunnan valiokunnissa asiantuntijalausuntojen perusteella. Siten väitöskirjoja lukemalla voidaan tavoittaa niitä puhumisen tapoja, jotka määrittelevät ajantasaista keskustelua suomalaisissa politiikkainstituutioissa. Vaikka oikeudentajusta neuvotellaan lukuisilla areenoilla, juridinen kieli ja säädökset ovat hyvin teknisiä. Tämä saattaa synnyttää kohtaamattomuutta oikeuksista neuvotellessa, kun keskusteluun osallistuvien osaamisalueet ovat moninaiset – tätä problematiikkaa havainnollistaa hyvin Maija Aalto-Heinilän ja Visa Kurjen toimittama teos *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia* (Gaudeamus 2019).

Politiikan tutkimuksen metodin soveltaminen oikeudenalan teksteihin ei ole poikkeuksellista, vaan kasvavissa määrin tunnistettu monialaisen tieteellisen tiedon tuottamisen tapa. Tutkielmassa ei oteta kantaa väitöskirjojen lopulliseen oikeuspoliittiseen merkittävyyteen, mutta aineistoina ne ovat käsitteellisesti tarkkoja ja valaisevat suomalaisen oikeustieteen näkökulmia ympäristöoikeuteen.

Pyrin ottamaan huomioon tutkimuskohteen kielellisten ominaispiirteiden lisäksi ne institutionaaliset käytännöt, joiden puitteissa ja ympärillä ympäristörikoksen ilmiökenttä elää. Diskurssianalyttisen menetelmän mukaisesti tutkimuksessa kartoitetaan keskeiset käsitteet sekä tutustutaan suomalaiseen rikosoikeusjärjestelmään.

1.1 Tutkimuskysymys

Aineistosta on tarkoitus havainnoida, kuinka niissä diskursiivisesti tuotetaan rikosoikeusjärjestelmää silloin, kun oikeudenkäyttö koskee ympäristöä tai sen hyödyntämistä. Tutkimuskysymykseni siis on, **kuinka ympäristö pyritään legitimiä asemaan osaksi rikosoikeutta**. Koska rikosoikeudella ilmaistaan yhteiskunnan yleistä oikeustajua ja se on eräs tapa määrittellä vastuun sijainti (Nuotio 2002, 8–9), tavoitteenani on tutkia vastuun ja oikeuttamisen kautta tapahtuvaa puhetta käyttämissäni oikeuslähteissä eli kahdessa suomalaisessa oikeustieteen väitöskirjassa. Toisin sanoen pyrin analysoimaan, millä tavoin ympäristörikos pyritään rakentamaan ja siten systematisoimaan osaksi olemassa olevaa säätelyä oikeuspolitiikan eli oikeudesta käytävän neuvottelun alueella. Molemmat analyysiluvut on jaettu alalukuihin **kahden käsitteen eli legitimitien ja vastuun kautta**, joiden avulla erittelen ja rajaan väitöskirjoissa käytettyä argumentaatiota. Legitimiteetti tarkoittaa tässä tapauksessa ympäristörikoksen onnistunutta täsmeytymistä osaksi lakia ja vastuu kiinnittyy rikoksen legitimitettiin olemalla osa sen keskeistä rakennetta. Nykymuotoinen lainmukainen rikosvastuu on joutumassa koetukselle ympäristön oikeudellistuksessa.

1.2 Tutkimuksen relevanssi

Varsinaista politiikan tutkimusta lainsäädännöllisesti ilmenevästä ympäristöoikeudesta (saati ympäristörikosoikeudesta) on tuskin tehty ja tähän tarpeeseen pyrin tutkielmallani vastaamaan. Ympäristösäätely on ajankohtainen, uusi ja kasvava ala myös kansainvälisesti, eikä sen yhteydessä käytäviä periaatevalintoja voi ohittaa – periaatteet saattavat myöhemmin osoittautua merkityksellisiksi oikeudenkäyttötilanteita myöten riippumatta niiden tunnistettavuuden asteesta. Periaatevalintojen läpinäkyvyys saattaa auttaa myös kansainvälisissä oikeusympäristöissä syntyvien ristiriitojen erittelyssä; niin hard law ja soft law -säätelyn kilvoittelussa kansallisten säätelykehikoiden ja poliittisen ilmaston kanssa (vrt. Lahti 2013, 24; Mäntylä 2010, 55, 80; Pirjatanniemi 2005, 51; kts. tämän tutkielman luku 5.1). Kehitys on osoittanut, että kriminaalipoliittisista keinovalikoimasta neuvotellaan suunnitelmallisesti ja rikosoikeudella pyritään hallitsemaan yhä laajempia kokonaisuuksia (Lahti 2013, 21 – 24; Pirjatanniemi 2005, 187–189). Vaikka tutkielmassa ei kyettäisi analysoimaan ympäristön oikeudellistumiskehitystä riittävällä

syvyydellä käytettävissä olleen ajan ja tutkielman pituuden vuoksi, pyrin tarjoamaan avauksen aiheen jatkoymmärrykselle käsitteellistämällä ongelmakenttää.

2. METODI

Tutkimusmetodin tutkielmassa käytetään diskurssianalyysia. Vaikka kysymyksenasettelu ja aineisto viittaavat oikeustieteelliseen kenttään, metodin avulla teksteihin pyritään luomaan politiikan tutkimuksen näkökulma. Tutkimuksen tieteidenvälinen luonne syntyy toisin sanoen oikeudellisen alan tekstien yhteiskuntatieteellisestä lukemisesta. Erääksi keskeiseksi lähteeksi ajatteluni kehittämisessä nousi Niemi-Kiesiläisen, Honkatukian, Karman ja Ruuskasen toimittama *Oikeuden tekstit diskursseina* (Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006).

Koska kyseessä on laadullinen tutkimus, olen joutunut rajaamaan käytettyä tutkimusaineistoa tutkimuskysymyksen kannalta relevantilla tavalla keskittymällä aineistossa lähinnä niihin kohtiin, jotka näkyvästi sivuavat rikosta. Valinnasta seuraa jatkotutkimuksen tarve ja myös analyysilukujen tyyli on lähinnä erittelevä. Tässä luvussa käsittelen ensiksi oikeudellisten tutkimuksen identiteettiä – sitä, kuinka se on joko aiemmin vaikuttanut oikeuspoliittisen tutkimukseen tai minkälainen merkitys sillä on tämän tutkimuksen kannalta. Toiseksi esittelen tutkielmassani käyttämäni menetelmän, diskurssianalyysin. Aineisto esitellään tarkemmin analyysiluvuissa.

2.1 Oikeuden yhteiskuntatieteiden tutkimuksen identiteetti

Suomessa ei ole monesta länsimaasta poiketen oikeussosiologista tutkinnonalaa, joka keskittyisi yksinomaan oikeusjärjestykseen sosiaalisena konstruktiona (Encyclopædia Iuridica Fennica VII 1999, 818–819; Alvesalo-Kuusi 2013, 113). Osana Helsingin yliopiston valtiotieteellistä tiedekuntaa toimii kuitenkin Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti Krimo, joka on aiemmin tunnettu Oikeuspoliittisena tutkimuslaitoksena (Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2020). Silti tutkimukset toteutetaan tavallisesti yhteiskunnallisten, hallinnollisten ja oikeudellisten tieteiden välillä ja oikeussosiologisen kirjallisuuden osuus juridisista teksteistä on yhä marginaalinen (Ervasti 2017, 16–17, 31, 38–39). Tämä on todennäköistä myös siksi, että instituutorajat ylittävä kielenkäyttö on alalle haaste, eikä sujuva argumentaatio välttämättä luonnistu kommunikatiivisessa tilanteessa (vrt. Similä 2007, 409). Toisaalta vaikuttaa siltä, että näkökulmien välinen vuoropuhelu on jatkuvassa kehityksen tilassa ja tämä tuskin poikkeaa linjasta, jota nopea yhteiskunnallinen muutos uusine kysymyksineen suosittaa. Ehkä yhteiskuntatieteellinen oikeustutkimus luo kaivattua tasapainoa oikeustieteiden ammatillisuutta painottavalle ominaislaadulle (kts. Ervasti 2017, 271). Kaijus Ervasti on hahmotellut oikeuden yhteiskunnalliselle

lähetyksmistavalle seitsemän erilaista motiivia, joista useat palvelevat nimenomaan käytännöllistä lakityötä ja oikeudellisen järjestelmän kehittämistä (ibid. 314–316). Ympäristörikos oikeuden tutkimus jakaa ihanteet osaltaan.

Oikeuden yhteiskuntatieteitä voidaan ryhmittää tutkimuskohteen ja menetelmien kautta. Käyttämäni metodi – diskurssianalyysi – viittaa myös oikeuslingvistiikan alueelle ja ihmistieteissä koettuun kielelliseen käänteeseen, mutta tässä tutkielmassa pitäydytään ensisijassa yhteiskunnan instituutioita ohjaavassa kielenkäytössä, eikä niinkään huomioida kielen sisäisten ilmiöiden tai esimerkiksi kognitioiden tasoa (kts. Salmi-Tolonen 2005, 48). Aineistona käytetyt suomalaiset väitöskirjat edustavat oikeusdogmaattista ja *de lege ferenda* tutkimuksen alaa eli oikeutta systematisoivia ja sen käytännön kannalta tavoitteellisia lukutapoja (kts. *Encyclopædia Iuridica Fennica* VII 1999, 859; Similä 2007, 409). Tässä tutkimuksessa kyse on yhteiskuntatieteellisestä ja oikeuspoliittisesta tutkimuksesta, sillä pyrin ottamaan kantaa siihen, kuinka aineistossa luodaan kielenkäytön avulla – siis käsitteellisesti ja argumentoiden systematisoidaan – rikoksen ja vastuun maailmaa suomalaisessa oikeusympäristössä. Jukka Similä on todennut, että poliittisesti relevantti oikeuden tutkimus on joko lainopillista tai yhteiskunnallisia näkökohtia korostavaa sääntelyteoreettista tutkimusta, mutta ympäristöoikeudessa näiden ja muidenkin näkökohtien integraatio on vaikuttanut lähestulkoon vääjäämättömältä (2007, 409, 417).

Akateemisten konventioiden synnyttämien rajanvetojen vuoksi poliittinen oikeustiede ja oikeussosiologia ovat määrittäneet monitieteisyyden ja yhteyshakuisuuden kautta. Tätä on oikeustieteissä myös peräänkuulutettu sekä yleisesti että erityisesti muun muassa laajentuneen tiedonintressin sekä tietoteorioiden ja metodologisen varianssin ylläpitämisen vuoksi. (Ervasti 2012, 28; *Encyclopædia Iuridica Fennica* VII 1999, 912.) Oikeussosiologiassa tiedonintressi on ammatillista juridiikan lukutaitoa laajempi kattaen ymmärryksen oikeuden ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhteesta (Alvesalo-Kuusi 2013, 116–117). Oikeuspoliittinen tutkimus voidaan erottaa muista yhteiskuntatieteellisistä oikeustutkimuksista – kuten oikeussosiologiasta ja kriminologiasta – sen vaikuttavuuden, tutkimuskysymysten ja metodien kautta. Ympäristöoikeus oikeudenalana on poikkeuksellisen monialainen ja tämän vuoksi voidaan pitää tarkoituksenmukaisena ottaa huomioon vakiintuneet tutkimuskäytännöt ylittävä näkökulma.

Lopulta monitieteisyys on tutkimukselle myös haaste, sillä silloin tuloksiin saattaa kohdistua ristiriitaiselta vaikuttavista odotuksista (Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 24). Eräitä systemaattisen oikeuden identiteetin yksityiskohtia käsitellään luvuissa kolme ja neljä, joissa luodaan katsaus tutkimusaihetta ympäröivään yhteiskunnalliseen ja juridiseen kontekstiin sekä määritellään tutkimuksen kannalta joitakin keskeisiä käsitteitä.

2.2 Diskurssianalyysi – ja hypoteesi

Tässä politiikan tutkielmassa metodiksi on valikoitunut diskurssianalyysi. Sen episteeminen moninaisuus pystyy saavuttamaan analyysin kohteena olevasta aineistosta myös tekstin ulkopuolisia merkityksiä taustarakenteineen, jotka rakentavat tekstin vaikuttavuusulottuvuuksia kielenkäytön tapojen ja sen komponenttien ohella (Van Dijk 1997, 2, 5; Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 26). Paikantamalla aineisto maailmaan pyritään saavuttamaan tietoa siitä, miten tekstit asettuvat tietyssä tilanteessa osaksi laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä muotonsa ja argumenttiansa keinoin. Van Dijkin mukaan diskurssin konsepti voidaan avata kolmen pääkohdan kautta, jotka ovat nimenomaan kielenkäyttö, kognitioiden eli uskomusten kommunikointi ja sosiaalisessa tilanteessa tapahtuva interaktio (1997, 2). Lingvistinen kielen komponenttien tutkimus jää tämän tutkielman ulkopuolelle, koska pyrkimyksenä on läpikäydä reaalisen keskustelun poliittisia vipuvoimia ja – toisin sanoen – siinä käytettyjä käsitteellistyksiä. Menetelmän lisäksi diskurssianalyysia voidaan pitää teoreettisena viitekehystenä, jonka mukaan todellisuus on sosiaalisesti konstruoitunutta (Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 33) ja joka siten pystyy tarjoamaan väylän kommunikaatiolle järjestämänsä tulkintakehyksen kautta (Hirsjärvi ym. 2008, 138). Kuten Pietikäinen ja Mäntynen toteavat, diskurssin tutkimuksessa tavoitellaan jollekin ilmiölle ominaisten piirteiden näkyväksi tekemistä (2019, 242), mikä tässä tapauksessa tarkoittaa tiettyjen rikosoikeudelle leimallisten piirteiden analyysia ympäristökysymyksen aikakaudella.

Suomalaisessa oikeustietosanakirjassa diskurssin ja retoriikan ero hahmotellaan siten, että oikeusretoriikka ”ymmärtää normin ja tosiseikan välisen yhteyden retorisenä tapahtumana eli ts. välineellisesti tietoisena kielenkäyttönä”, jolloin oikeudellinen argumentointi ja oikeuttaminen tapahtuvat diskursiivisesti tuotettujen arvojen kautta. Retorinen tapahtuma tuottaa siis rationaalisuuden mielikuvan ja lainkäytössä on ennen kaikkea kyse tuon retorisen tapahtuman tulkinnasta. (Encyclopædia Iuridica Fennica VII 1999, 807.) Toisin sanoen lakiteksti ja muut oikeuslähteet operoivat retorisin keinoin tuoden yhteen luultavasti useitakin eri diskursseja eritoten ympäristöoikeuden alalla, joka näkyy myös aineistossani. Esimerkiksi Niina Mäntylä huomauttaa, että hän tuo väitöskirjassaan yhteen sekä filosofisia, oikeusteoreettisia että luonnontieteellisiä argumentteja, eikä nykyoikeustiede olekaan dogmaattisesti enää sitoutunut yksinomaan lain tulkintaan (2010, 13). Lisäksi Mäntylä tuo esille, että oikeuden käsitteet ovat funktionaalisesti joustavia ja siten merkityssisällöltään neuvoteltavissa (ibid. 99). Myös Pirjatanniemi arvelee, että rikosoikeus joutuu kirjoittamaan itseään uudelleen uusien ristiriitatilanteiden hallitsemiseksi (2005, 22). Kyse ei kuitenkaan nähdäkseni väistämättä ole uusien oikeudellisten instrumenttien luomisesta, vaan käsitteiden ymmärtämisestä uudelleen (vrt. Mäntylä 2010, 109).

Diskurssianalyysia voidaan teksteihin soveltaa joko pyrkimyksenä valottaa sisällön taustaoletuksia – kuten edellä ylimalkaisesti Van Dijkin mukaan kognitioita – tai niitä keinoja, joilla sisältöä tuotetaan (Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 14). Tässä tutkielmassa on ensisijaisesti tarkoitus tutkia niitä tapoja, joilla aineistossa tuotetaan ympäristörikosta. Tutkimuskysymystä mukaillen **tutkimushypoteesi on, että legitimitetin ja vastuun käsitteiden kautta voidaan saavuttaa tietoa ympäristörikosoikeusjärjestelmää luovista diskursseista.**

Tutkimus sisältää lyhyen katsauksen suomalaisen kriminaalipolitiikan historiaan ja rikoslainsäädännön erityispiirteisiin. Samalla se tutustuu ympäristötietoisuuden vaikutuksiin yhteiskunnassamme ja tieteenteossa. Ympäristöoikeus on eräs kulminaatiopiste, jonka kautta pyritään huomioimaan aikamme kysymykset. Koska kyse on rikoksesta, poliittisesti erityinen kiinnostus on tässä tutkimuksessa retorisisilla keinoilla tuotettuun ympäristörikossääntelyn erikoispiirteiden legitimointiin eli tuontiin osaksi vakiintunutta oikeudenkäyttöä. Diskurssianalyysin mukaisesti tutkimus luotaa maastoa varsinaisen tutkimustekstin ja sen syntykontekstin välissä. Toisin sanoen ympäristörikoksen oikeuspolitiikkaa tutkitaan tässä tutkielmassa diskurssianalyysin keinon perehtymällä ensiksi reaaliseen oikeusympäristöön – yhteiskuntaan ja sen ylläpitämään rikosoikeusjärjestelmään – ja sitten soveltamalla menetelmää valittuun oikeuskirjallisuuteen.

3. OIKEUSJÄRJESTELMÄ KONTEKSTINA

Luodakseni kontekstin tutkimusaineistolleni ja tehtävälle analyysille, käyn tässä luvussa läpi suomalaisen rikosoikeusjärjestelmän peruspiirteitä. Keskityn seuraavaksi suomalaisen järjestelmätason ilmiöihin ja instituutioihin käytännön tason lisäksi myös historiallista näkökulmaa avaten. Luvussa 4 tartun legitimitetin käsitteen lisäksi yksittäisiin oikeutta ohjaaviin käsiteryyppäisiin, jotka usein löytävät vastineensa myös muusta yhteiskunnallisesta kielenkäytöstä ei-juridisine merkityksineen. Osittain näitä sisältöjä sivutaan jo seuraavassa, sillä instituutiot ja käsitteet toki kietoutuvat toisiinsa.

3.1 Rikosoikeusjärjestelmä

Rikosoikeusjärjestelmän voidaan katsoa koostuvan kahdesta osasta: oikeudesta sekä koneistosta, joka toteuttaa järjestelmää. Oikeus tarkoittaa tässä kohden rikos- ja prosessioikeutta ja koneisto virallista kontrollikoneista, jonka kautta oikeutta toimeenpannaan. (Lahti 2013, 16.) Toisin sanoen kyse on viranomaistoiminnasta, joka ”*määrittelee ja sääntelee*” rikollisuutta vaikuttaen siten aina vankilukuihin saakka (Hannula 2004, 6–7). Prosessioikeudessa säädetään lainsoveltamista koskevat menettelynormit ja rikoslaki koostuu kahdesta osasta, joista ensimmäisessä säädetään yleisesti

rikosoikeudellisista rakenteista, kuten rikosoikeudellisesta vastuusta, ja toisessa listataan itse rikokset eli lakiteknisesti ilmaisten rikossäännökset. Jokainen rikossäännös suojelee sovittua oikeushyvää. (Andström 2018, Oksala 2018.) Lakikielen teknisistä ominaispiirteistä eli sen vakioilmalsujen sekä arvojen – asiallisuuden, täsmällisyyden ja yksitulkintaisuuden – käytöstä ohjaa mm. oikeusministeriön toimittama Lainkirjoittajan opas ja sen lakikieltä koskeva osio (Finlex 2020: Lainkirjoittajan opas). Lainsäädännöllistä puolta oikeusjärjestelmässä ohjaavat täten ”oikeudelliset peruskäsitteet, käsitelmääräykset, oikeusperiaatteet ja juridiset teoriat” (Björne 1986, viitattu lähteestä Alvesalo-Kuusi 2013, 118). Suomessa rikosoikeusjärjestelmän koneistoon voitaneen katsoa kuuluvan viranomaisia rikostutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, ministeriöitä, rikosseuraamuslaitos, mutta myös kansalaisjärjestöjä ja kunnallisia toimijoita, joiden tulisi toiminnoillaan tukea yhteiskunnallista elämää (Helminen 2019, 16–18). Tässä tutkielmassa ei ole pyritty samaan tarkkuuteen, kuin lakiteknisissä teksteissä on välttämätöntä.

Legaalisen tai yleisen määritelmän mukaisesti rikoksia ovat ne teot, jotka on lainsäädännössä määritelty rangaistaviksi. Rikollinen on siten määritelmällisesti henkilö, joka toteuttaa laissa rikokseksi säädetyn teon. (Laine 2014, 34–35; Oksala 2018.) Tunnuksmerkistön mukainen, siis suodattimien rikolliseksi määrätty, ”oikeudenvastaisuutta ja syyllisyyttä” osoittava teko voi olla myös laiminlyönti (Pirjatanniemi 2005, 229, 258). Rikosoikeusjärjestelmä on tämän mukaisesti luonteenomaisesti sopimus, jolla on erilaisia kriminaalipoliittisia funktioita ja yhteiskuntapoliittisia vaikutusulottuvuuksia. Sillä pyritään perusoikeuksien oikeamittaisen rajoittamisen kautta turvaamaan yhteiskunnallisesti välttämättömiä tavoitteita (ibid. 191). Toisaalta kriminalisointien ja ennen kaikkea rangaistusuhan ei pitäisi koskea niitä asioita, joihin ultima ratio -periaatteen mukaisesti voitaisiin yltää myös ilman rikosoikeudellista väliintuloa (ibid. 196). On esitetty, että rikosoikeudella tulisi puuttua vain niihin asioihin, joille löytyy tapahtuneesta vastuullinen toimija (Prittwitz 1993, viitattu lähteestä Pirjatanniemi 2005, 176).

YK julkisti vuonna 2010 globaalien tason kriminaalipoliittisen Salvadorin julistuksen, jonka mukaan rikosoikeusjärjestelmä on keskeinen instrumentti oikeusvaltion (käännetty ilmaisusta *rule of law*) periaatteiden ja moniulotteiden yhteiskunnallisen kehityksen varmistamisessa (Lahti 2013, 23). Jos rikosoikeudella pyritään ennaltaehkäisemään erilaisten toimijoiden ei-toivottua käytöstä – sillä on siis myös viranomaisiin kohdistuva kontrollifunktio – perustuu sen legitimitettiin oikeushyvien suojaamiseen. Kuten lukuisat yhteiskuntateoriat osoittavat, yksilöön kohdistuvan rangaistuksen oikeuttaminen on kuitenkin ongelmallisempaa. Rangaistukselle siten tuskin löydetään ”yleispätevää abstraktia justifikaatiota” (Pirjatanniemi 2005, 323–326) ainakaan nykykäsitteistön luomissa puitteissa.

Lopulta nähdään, että rikosoikeusjärjestelmä myös tuottaa instituutionsa voimin epätoivottuja ja esimerkiksi oikeushyvien vastaisia seuraamuksia. Kriminalisaatioita perustellaan ensisijassa rikollisuutta ehkäisevillä eli yleispreventiivisillä vaikutuksilla, jotka voidaan mieltää jopa ainoiksi yksilörangaistusta legitimoiksi perusteiksi kokonaisuuden ristiriitaisuudesta huolimatta. (Pirjatanniemi 2005, 228, 231.) Rikosoikeusjärjestelmä on valtiollinen ja viralliseen yhteiskuntajärjestykseen liittyvä verkosto, sillä historiallisesti sosiaalista kontrollia on toteutettu myös ilman lakia esimerkiksi yhteisöissä (Laine 2014, 51). Nykymuodossaan järjestelmälle on asetettu toimintaa ohjaavia tavoitteita ja arvoja, jotka voidaan jakaa kolmeen luokkaan: hyödyllisyyteen eli tarkoituksenmukaisuuteen ja tehokkuuteen, oikeudenmukaisuuteen sekä humanisuuteen eli ihmisarvon kunnioitukseen (Lahti 2013, 16). Rikosoikeusjärjestelmän keinovalikoimaa sekä määrittely- ja selitysvaltaa kritisovaa abolitionistista kantaa (Pirjatanniemi 2005, 232) en tässä käsittele enempää, mutta se tarjoaisi epäilemättä linssin myös järjestelmää rakentavien lainoppien kriittiseen luentaan.

3.2 Kriminaalipolitiikka

1800-luvulla ja 1900-luvun alussa suurin osa vangeista ei ollut Suomen vankiloissa rikoksen takia, vaan muun muassa ”*varattomuuden, siveettömän käyttäytymisen tai henkisen vajavaisuuden takia*”. Lisäksi vangit edustivat usein köyhää ja maatonta kansanosaa kuten loisia tai mustalaisia. (Aho 1981; Aho & Karsikas 1980, viitattu lähteestä Hannula 2004, 6.) Vankiluku ja rikollisuuden määrä eivät kuitenkaan suoraan korreloi keskenään, vaan vangit tuotetaan rikosoikeusjärjestelmässä ja rikollisuuteen ja sen seuraamuksiin pyritään vaikuttamaan niin kriminaalipolitiikalla kuin muiden yhteiskunnan sektoreiden alueella (Hannula 2004, 4, 6; Laine 2014, 211). Kuten oikeus- ja yhteiskuntatieteet sekä pohjoismainen hyvinvointivaltio, myös suomalainen kriminaalipolitiikka oli murroksessa 1960- ja 70-lukujen taitteessa. Tieteellisen uudelleenmäärittelyn kautta, etenkin valtiotieteilijä Patrik Törnuddin työn ansiosta, suomalaisen sekä käytännöllisen että teoreettisen kriminaalipolitiikan sisältöjä ja periaatteita uudistettiin tuolloin merkittäväällä tavalla (Lahti 2013, 11–13; Melander 2013, 56–57). Suomen rikoslainsäädännössä toteutettiin vuodesta 1972 vuoteen 2003 johdonmukaistava kokonaisuudistus, joka perustui tähän paradigman muutokseen. (Lahti 2013, 22–23; Melander 2013, 54, 58.) Poliitiikan kärki jakaantui tuolloin alleviivaavasta rikollisuuden vastaisesta taistelusta kahden kustannustietoisien päätavoitteen tavoitteluksi, jotka koskivat rikollisuudesta aiheutuneita kustannuksia ja kärsimystä. Periaatteita kutsutaan minimointi- ja jakamistavoitteiksi ja ne omaksuttiin pian myös YK:n kriminaalipoliittiseen ohjelmaan, mikä nosti Suomen muiden pohjoismaiden ohella kansainvälisen kiinnostuksen kohteeksi. Käytännössä

huomio kiinnitettiin rikollisuuden poistamisesta ja yksinkertaistavista syy-seuraussuhteista kohti niitä keinoja, joilla rikosoikeusjärjestelmää toteutettiin. (Melander 2013, 55–59).

Sittemmin suomalainen kriminaalipolitiikka on kansainvälistynyt entistä enemmän EU:n viitoittamana, jonka retoriikka on korostanut turvallisuuspoliittisia näkökohtia ja tehokkuutta (Melander 2013, 67, 75). Edellisestä konkreettinen esimerkki on vuonna 2010 annettu Tukholman ohjelma, joka on sananmukaisesti EU:n oikeuden, vapauden ja turvallisuuden ajamiseksi luotu politiikkasuunnitelma (ibid. 63–64; EUR-Lex 2020: Tukholman ohjelma). EU:n asettamien strategioiden vaikutukset suomalaiseen kriminaalipolitiikkaan ilmenevät muun muassa siinä, että Sakari Melanderin mukaan vuoden 2004 jälkeen ”*laaja-alaiset kriminaalipoliittiset toimintaohjelmat on Suomessa korvattu -- sisäisen turvallisuuden ohjelmilla*”. Poliittisesta kehityksestä on esitetty hypoteeseja, joiden mukaan tämä on tarkoittanut kansallisen kriminaalipolitiikan kannalta sekä retorista että käytännöllistä suunnanmuutosta jokseenkin myös menneisyyteen palaten. (Melander 2013, 55, 60–61.) Viimeisin sisäisen turvallisuuden strategia on hyväksytty valtioneuvostossa 5.10.2017 ja se määrittelee päätavoitteensa olevan Suomen kehittäminen maailman turvallisimmaksi maaksi. Tämä tarkoittaa, että ”*Suomessa ihmiset voivat nauttia yhteiskunnan tarjoamista oikeuksista ja vapauksista ilman rikollisuudesta, häiriöistä, onnettomuuksista ja muista ikävistä kansallisista tai kansainvälisistä ilmiöistä johtuvaa pelkoa tai turvattomuutta*.” Strategiassa esille nostetaan muun muassa syrjäytyminen, yksilön ja yhteiskunnan kriisinsietokyky, maahanmuuton turvallisuusvaikutukset sekä ideologiset ääriliikkeet. (Sisäministeriö 2020: Sisäisen turvallisuuden strategia rakentaa maailman turvallisinta maata.)

3.3 Perustuslain vastuumomentti

Suomessa ympäristösäätelyn ylin oikeuslähde on perustuslain vastuusäännös. Vuonna 1995 voimaan tullutta perusoikeusuudistusta katsotaan edeltäneen myös keskustelu luonnon itseisarvosta, jota pyritään momentilla vahvistamaan menettelyllisten eli osallisuutta varmistavien oikeuksien kautta. Kehitys on yhdenmukaista EU-politiikan kanssa. Se, että perusoikeusuudistus nosti perustuslain säädöshierarkian johtoon, teki perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta velvoittavaa. Myös Mäntylän väitöskirjassa vastuumomentti on eräs tutkimuksen oikeuttavista motiiveista. Vastuumomenttia joudutaan kuitenkin käytännössä varmistamaan muilla oikeuslähteillä, sillä yksin sen sisältö ei riitä ratkaisemaan oikeustapauksia. (Mäntylä 2010, 7, 82; Viljanen 2002, 29). Niina Mäntylän mukaan perustuslain 2 luvun 20 § vastuu ympäristöstä ei ole täysin johdonmukainen erottaessaan luonnon ja ympäristön tavalla, jonka seurauksena niistä kannettava vastuu on joko

valtiolla tai yksittäisillä kansalaisilla silloin, kun asia koskee heidän omaa elinympäristöään (ibid. 19). Kaksiosainen momentti kuuluu seuraavasti.

PeL 20 § Vastuu ympäristöstä. 1 Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. 2 Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

(Finlex 2020: Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.)

Rikosoikeuden kannalta momentti ei niin ikään esitä vaatimusta oikeudenalan aktiivisuuden lisäämiseksi – tämä vaade voidaan esittää yleisemmin hallinnolle – vaan se suosittaa ennen kaikkea heikentämiskieltoa eli ympäristön suojan huonontamisen kieltoa (Pirjatanniemi 2005, 221–222). Tiettyä abstraktiutta voidaan silti pitää vastuumomentin hyveenä, sillä sen kuuluu Pirjatanniemen mukaan ilmaista tavoitteita menettelyille, eikä siten välttämättä ottaa kantaa oikeuden pintatason ilmiöihin, kuten tunnusmerkistöihin, joita tulisi tarkastella paikallisissa rikosympäristöissä (2005, 220). Hän esittää kuitenkin, etteivät vastuumomentin ihanteet vielä läpäise rikosoikeutta (ibid. 29). Onpa momentille annettu myös pedagoginen merkitys (ibid. 213).

4. KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa avaan tutkielmassa käytettyjä käsitteitä, jotka ovat merkityksellisiä sekä aineistoni ymmärtämisen että suomalaisen ympäristörikosoikeuden rakentumisen kannalta. Ensiksi pureuden ympäristöoikeuden alaan sekä oikeussubjektin, oikeushyvän ja oikeusturvan väliseen dynamiikkaan. Käsittelem myös kestävän kehityksen konseptia, joka tuodaan esille ennen kaikkea Pirjatanniemen väitöskirjassa, sekä legitimitettä. Käytän käsitteenmäärittelyissä lähteenä myös tutkimusaineistona käytettyjä väitöskirjoja ja niiden omia määritelmiä, sillä niitä voidaan pitää tieteenalalle määritelmällisesti yhtäläisinä. Varsinaisesta tutkimuskysymyksestäni ei muodostu valinnalle myöskään estettä – eihän käsillä oleva tutkielma ole oikeustieteellinen sen dogmaattisessa merkityksessä, vaan se pyrkii lukemaan esille oikeuskirjallisuudessa käydyt poliittisen, diskurssia luovan ulottuvuuden.

4.1 Ympäristöoikeus ja ympäristörikos

Euroopassa oikeustiede on alunperin kehittynyt 1100-luvulla yhteiskunnallisen muutoksen, vallan uusjaon ja yliopistollisten oikeuden oppituolien syntyessä. Sillä oli tarkoitus hallita eriytyvien intressiryhmien välistä vaihdantaa, turvata rauha ja lisätä ennustettavuutta väestöllisen ja ideologisen murroksen aikana. (Kekkonen 2009, 22–27.) Myös nykyään katsotaan, että eri toimintaympäristöjen oikeudellistuminen voi liittyä yhteiskunnallisen ja sosiaalisen merkittävyyden nousuun esimerkiksi kaupallistumisen, viihteellistymisen tai ammattimaistumisen kautta (Nuotio 2002, 3–4). Jos oikeudellisesti perustellen pyritään hallitsemaan poliittisesti ja moraalisesti laajaa ilmiökenttää, käy selväksi, että lain tulkitsijalla jää merkittävä vastuu muodostuvien ristiriitojen selvittämisessä ja oikeuden tutkijalle on välttämätöntä valita tulkintaa ohjaava teoriaperinne. Tällöin myös säätelyä ohjaavien periaatteiden tulkinta korostuu. (Lagerspetz 2019; Similä 2007, 417.) Kehittyvän ympäristöoikeuden tulee huomioida, ettei oikeus todennäköisesti luovu sen roolista yhteiskunnallisten konfliktien sovittelijana. Nykymuotoiset ekologiset arvostelmat eivät myöskään vaikuta taivuttavan ohjaukseensa esimerkiksi taloudellisia tai turvallisuusaspekteja (Hollo 2009, 39.)

Niin kansainvälisessä oikeussäätelyssä että kansallisessa ympäristössämme ympäristöoikeus on kuitenkin vakiinnuttanut asemansa omana oikeudenalana, kun sille on – toisin sanoen – alkanut kehittyä omat erityisoppinsa (Hollo 2009, 6; Nuotio 2002, 3). Tässä tutkielmassa tarkoitan ympäristöoikeudella nimenomaan lainsäädännöllistä oikeudenalaa, enkä käsittele niinkään ympäristöeettisiä ongelmia. Diskurssin tutkimuksen kannalta tämä voi tietysti osoittautua ongelmalliseksi, sillä kuten edellä mainittu, oikeuksien tarkempi teoreettinen tarkastelu voisi avata väylän käsitteillä operoivien tulkinnallisille sitoutumuksille, tai sitoutumattomuudelle. Kestävää kehitystä käsittelevässä alaluvussa 4.3 huomataan, että tulkinnallinen kiinnittymättömyys ei ole poikkeus oikeudellisessa käsitteistössä. Myös Mäntylä huomauttaa samaa: kielelliset merkitysfunktiot eivät ole lopullisia (2010, 103). Jo *oikeudella* voi olla lukuisia käytännöllisiä ja teoreettisia merkityksiä esimerkiksi oikeuden perusteiden tai lopputulemien kannalta, minkä selvittämisen tueksi on johdettu mm. kuuluisa hohfeldilainen analyysimalli (Kurki 2019).

Oikeudenalojen eriytymiskehitys johtuu usein tarkemman kommunikaation tarpeesta. Tämä on ollut taustalla myös ympäristöoikeuden kehityksessä, joka on tehostunut 1970-luvulta lähtien kriittisen ja järjestelmällisen ympäristötietoisuuden normalisoituessa. Suomessa lainsäädännön historiallinen tausta on naapurusoikeudellisessa, politiasäätelyssä sekä maa- ja vesioikeudessa, joka sekkin on haarautunut talousoikeudesta. (Hollo 2009, 7; Pirjatanniemi 2005, 110–111; Oksanen 2012, 33.) Nykymuotoista ympäristöoikeutta ohjaavat periaatteet ovat moninaisia: osalla on kansainvälinen

tausta, periaatteiden abstraktion taso vaihtelee, osaa ei edes oikeudellisesti tunnusteta (Hollo 2009, 20–26). Yksi keskeinen ympäristöä tai tiettyjä ympäristöllisiä kohteita koskeva kysymys vaikuttaa olevan niiden välineellisyyden aste ja siten kysymys luonnon itseisarvosta (esim. *ibid.* 32–33; Pirjatanniemi 2005, 23). Niina Mäntylän väitöskirjassa *Luonnon edustajien puhevalta* (2010) itseisarvon kysymykset ovat aivan keskeistä käsiteltävää tematiikkaa.

Vaikka suurin osa ympäristöoikeudesta käsittelee ympäristönkäyttöä koskevaa säätelyä ja suojelua, lainkirja kattaa myös rikosoikeudellisen osuuden eli säädökset rangaistavista teoista. Ympäristön oikeussuoja varmistettiin rikoslain kokonaisuudistuksessa 1990-luvulla. Tuottamuksellisuudesta seuraavaa rankaisua pidetään ympäristörikosoikeuden alalla ympäristöpoliittisena uutuutena. (Hollo 2009, 534–535, 358.) Rikosoikeuden ja ympäristöoikeuden funktiot ja perinteet kuitenkin poikkeavat toisistaan merkittävästi ja nyt myös jälkimoderni ympäristörikosoikeus on joutunut ottamaan harteilleen kriminaalipoliittisen vastuusubjektin luojan roolin (Nuotio 2002, 8–9).

4.2 Rikosoikeudellinen vastuu

Rikosoikeudessa rangaistavaksi säädetty teko – rikos – nivoutuu säädöksessä periaatteisiin, joiden mukaan vastuu joko perustetaan tai siitä vapautetaan (Oksala 2018). Ympäristöoikeudessa rikosoikeudellinen vastuu erotetaan ympäristöä koskevasta siviilioikeudellisesta ja julkisoikeudellisesta vastuusta (Hollo 2009, 497). Ympäristöä koskevissa tapauksissa rikosvastuun kohdentaminen on osa alan keskeistä problematiikkaa (Pirjatanniemi 2005, 275), sillä tapahtuneen taustalla voi olla esimerkiksi organisaatio (Hollo 2009, 538–539), eivätkä aiheutuneet seuraamukset useinkaan ole ajallisesti tai paikallisesti pistemäisiä (Nuotio 2002, 5; Pirjatanniemi 2005, 312). Voidaan jopa todeta, että syy-seuraussuhteiden rinnalle ovat nousseet yhä selväpiirteisemmin konstruoidut vastuun paikannukset (Nuotio 2002, 8–9). Vaikuttaa väistämättömältä, että säätelyssä joudutaan sen oman sisäisen legitimitetin vuoksi ottamaan kantaa ympäristövastuun kohdentamiseen, minkä vuoksi käsite on yleisesti – siis rikosoikeudellista vastuuta laajemmin – nostettu tässä tutkielmassa esille.

4.3 Oikeuden peruskäsitteistöä: oikeussubjekti – oikeusturva – oikeushyvä

Oikeudessa säädellään suhteita ja se on siten luonteeltaan intersubjektiivista – oikeussubjekti taasen on taho, jolla on tässä suhteessa, tämän järjestelmän puitteissa oikeuksia tai velvollisuuksia (Virtakainen 2017). Oikeussubjektius perustuu vapaudelle, joka on katsottu inhimilliseksi tai sosiaaliseksi ominaisuudeksi ja joka ei voi siten kuulua esimerkiksi luonnolle tai eläimelle, jotka

määritelläänkin tavallisesti oikeusobjekteiksi (Pirjatanniemi 2005, 77). Pirjatanniemen mukaan oikeuden perinteikäs vapausparadigma ihmiskeskeisyyksineen on kuitenkin vastuun ongelman haastama (ibid.) Tunnetut suomalaiset oikeustieteilijät Juho Niilo Lehtinen ja Aulis Aarnio ovat molemmat hahmottaneet yhteiskuntajärjestelmän ja siten mitä ilmeisemmin myös oikeusjärjestelmän aktiivisine oikeussuhteineen sosiaalisena konstruktiona, ihmisten välisenä psyykkisenä yhteytenä (Mäntylä 2010, 99), minkä valossa erilaiset tahtoteorian mukaiset yhteiskunta- ja oikeuspoliittiset rajanvedot oikeussubjektien suvereniteettiin vedoten (kts. Kurki 2019) alkavat vaikuttaa järkeenkäyviltä.

Oikeusturvan kautta oikeudellisen suojan piiriin saadaan kuitenkin tuotua kohteita, joilla ei ole oikeussubjektin asemaa (Mäntylä 2010, 101). Oikeudenkäytön ensisijainen funktio onkin sananmukaisesti oikeuden turvaaminen niissä suhteissa, jotka maailmassa sosiaalisesti tai muuten syntyvät. Erilaisilla menettelyllisillä ja muilla periaatteilla pyritään lisäksi turvaamaan oikeusprosessien riittävä kattavuus, koherenssi ja integriteetti. (Ibid. 11, 37.) Jos oikeusturva on ikään kuin oikeusjärjestelmän lupaus oikeuden tapahtumisesta, oikeushyvät ovat niitä arvoja, joita järjestelmä on tunnistanut ja joita pyritään suojelemaan (ibid. 71).

4.4 Kestävä kehitys

Pirjatanniemen tekstin perustavia tavoitteita on kirjoittaa ensinnäkin alallaan ensimmäinen väitöskirjatason johdatus ympäristörikosoikeuteen ja toiseksi tutkia, kuinka rikosoikeudella voidaan vastata kestävän kehityksen haasteeseen (Pirjatanniemi 2005, 24, 26). Hänen päätelmänsä mukaisesti ympäristörikosoikeus kuuluu ympäristön- ja luonnonsuojelun alueeseen, jonka keskeinen toteuttamisperiaate, kestävä kehitys, on siten tällä saralla myös rikosoikeudelle tärkeä kehittämislähtökohta (ibid. 57). Siksi kestävän kehityksen konseptin esittäminen on välttämätöntä myös tässä tutkielmassa.

Kestävää kehitystä määrittävät läpäisyperiaate ja halu taata hyvät elinolosuhteet myös tuleville sukupolville (Pirjatanniemi 2005, 45–46). Moniulotteisuus saattaa olla kuitenkin käsitteen ongelma. 1972 YK:n Tukholman konferenssissa esitetyn ekologisen tavoitekäsitteen rinnalle on sittemmin pyritty luomaan eri strategioissa ja yleissopimuksissa tarkempia proseduraalisia toimintaohjeita, jopa kokonainen yhteiskuntapoliittinen ohjelma. Yksioikoisia linjauksia ne eivät kuitenkaan ole, sillä käsitteeseen on integroitu niin taloudelliset, sosiaaliset kuin ekologiset vaatimukset – toisien sanoen kaupallisia, kehityspoliittisia ja luonnonsuojelullisia tavoitteita (Hollo 1998, viitattu lähteestä Pirjatanniemi 2005, 53). On ilmeistä, että edellä mainittujen osa-alueiden välillä on

intressiristiriitoja, mutta tämänkaltainen käsitteellinen ympärilyöreyt voi olla jopa eräänlainen sopimuspoliittinen ominaisuus (Stone 1994, viitattu lähteestä Pirjatanniemi 2005, 55).

Sekä kansallisen politiikan ja kansainvälisen oikeuden kannalta käsite on jännitteinen. Tukholman jälkeen Rio de Janeiron konferenssissa 1992 luotiin politiikkalinja ympäristökustannusten osoittamisesta niiden aiheuttajille sekä ympäristövaikutusten ja -tiedon yhteiskunnallisesta prosessoinnista. Osin ympäristörikos oikeudessa on perinteisesti ollut kyse konfliktioikeudesta, mutta Pirjatanniemen mukaan ympäristöoikeuden altistaminen kestäväälle kehitykselle on myös pyrkimys uudelleenohjata ihmisten luontosuhdetta. (Pirjatanniemi 2005, 48–57.) Mäntylä taas toteaa, että kestävä kehityksen käsite on liian moniulotteinen ja ennen kaikkea kunnianhimoinen, koska sen avulla yritetään ratkaista intressiristiriitoja jopa ennakkoiden (Mäntylä 2012, 26). Tärkeä piirre Rio de Janeiron sopimuksessa on kuitenkin sitoutuminen biodiversiteettiin eli monimuotoisuuteen, joka nähdään olevan luonnon ominaisuus siitä erottamattomalla tavalla ja siten yksi keskeisistä luonnon oikeusturvaa ohjaavista uusista käsitteistä (ibid. 87).

4.5 Legitimiteetin käsitteestä

Legitimiteetti koskee erityisen toimintavallan oikeutusta ja auktoriteetin muodostumista. Yhteiskuntasopimuksen kohdalla legitimiteetin kysymys liittyy erilaisiin instituutioihin, jotka kohdistavat vallankäyttönsä yksilöön joko suoraan ja välillisesti. Suomen kaltaisessa oikeusvaltiossa oikeussuhteista säädetään laissa (Soininen 2019), jolloin legitimiteetin kysymys koskee muun muassa sitä, kuinka oikeusjärjestelmän säätelyauktoriteetti mahdollistuu. Myös lait ja niitä motivoivat oikeushyvät tulisi olla mahdollista eritellä riittäväällä tavalla siten, että niihin johtavat päättelyketjut voidaan altistaa tarkastelulle esimerkiksi laintulkinnan yhteydessä (Kyllönen 2010, 24; Lagerspetz 2019). Yhteiskuntasopimus rajautuu pohdintaan siitä, miksi yksilön tulisi liittyä osaksi yhteiselämää tai hyväksyä sen vallankäyttö etenkin siinä tapauksessa, jos hän toteaa kulttuurin haitalliseksi tai epäoikeudenmukaiseksi (Kyllönen 2010, 19–21). Vakavat ympäristöseuraamukset, -konfliktit ja niiden haltuunotto ovat epäilemättä legitimiteettiä koskevia ongelmia nyky-yhteiskunnalle.

Kuten lait pyrkivät oikeussuhteiden määrittelyyn, legitimiteetti on myös suhderekäsite, jonka osapuoliksi voidaan lukea legitimoitava kohde eli toimivalta sekä legitimoiva legitimoivisyys eli he, jotka suostuvat tämän toimivallan alle. Tämän vallansiirron onnistumista voidaan arvioida sen mukaisesti, mitä legitimiteetin saavuttaminen vaatii ja vastaavatko vallankäytön seuraamukset haluttuja päämääriä. (Kyllönen 2010, 26–27, 30–31.) Legitimiteetti suhteellistuu usein kahta tasoa vasten, joista sisäinen käsittää toimivallan kriittisen toiminta-alueen ja ulkoinen yleisön, jolle

toiminta on myös usein pystyttävä perustelevaan (ibid. 38). 1800-luvun lopulla kehitetty ja Urho Kekkosenkin oikeusteoretisoinnissa käyttämä heijastusvaikutusten käsite avaa sitä kenttää, johon oikeudenkäyttötilanteessa syntyvät vaikutukset ulottuvat (Kurki 2019). Legitimiteetin sisäiseen yleisöön tuntuu vertautuvan myös laillisen oikeuden pintatason koherenssi ja syvätasoa merkitsevä oikeuskulttuuri, joiden yhteisvaikutuksessa esimerkiksi lainsäädännön funktiot rakentuvat.

Vallan kolmijako-oppi tuntuu vastaavan yhteiskunnallisen kokonaiskuvan tasolla siihen kysymykseen, tarvitaanko legitimizeettiin toiminnan seuraamusten haluttavuuden lisäksi avointa päätöksentekoprosessia (kts. Peter 2017), sillä nykymuotoinen länsimainen oikeusjärjestelmä ja demokratia kietoutuvat erottamattomalla tavalla yhteen. Oikeusvaltion keskeisimpiä periaatteita ja siten myös legitimizeetin kannalta merkityksellisiä tavoitteita ovat edellä mainittu valtiollisen vallan jakaminen, legaliteettiperiaate, yhdenvertaisuuden periaate sekä kansalaisten perusoikeudet. (Kekkonen 2009, 117–121.) Legitimiteetti voi toki koskea myös yksittäistä instituutiota tai toimintoa, mutta kuten huomataan, yhteiskunnan tasolla nämä toimivaltasuhteet näyttävät muodostavan verkostoja.

5. ANALYYSILUKU 1

Elina Pirjatanniemen väitöskirja *Vihertyvä rikosoikeus: Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat* (2005) tarkastelee kokonaisvaltaisesti rikosoikeudellisia mahdollisuuksia ympäristönäkökohtien ja kestävän kehityksen kysymysten valossa ja sitä, kuinka näitä tavoitteita voisi operationalisoida (Pirjatanniemi 2005, 23–24, 29). Pirjatanniemi tulkitsee rikosoikeuden kuitenkin olevan yhteiskunnan viimeinen – joskin välttämätön – työkalu siinä, millä tavoin yhteiskunnallista moraalialia voidaan ylläpitää ja kuinka vapautta voidaan joissakin tilanteissa rajoittaa. Rikos määrittelee yhteiskunnallisen toimintavapauden rajat tehokkaasti, jopa aggressiivisella tavalla (ibid. 369–370, 375). Koska tutkimuskysymyksen koskee ennen kaikkea ympäristörikoksen täsmentymisen diskurssia, pyrin havainnoimaan, kuinka Pirjatanniemi haluaa asemoida rikoslajin osaksi oikeudellista systematiikkaa. Vaikka esimerkiksi rikoksella on oikeuslähteissä luonnollisesti selväpiirteinen määritelmä, vaikuttaa ilmeiseltä, että ympäristörikoksen kaltainen suhteellisen uusi rikosnimike voitaneen havaita vaikuttavuudeltaan ja merkitysulottuvuuksiltaan eri tavoin. Nimenomaan näitä ulottuvuuksia nostetaan käsillä olevassa tutkielmassa esille rikoksen legitimizeetin ja oikeuteen likeisesti punoutuvan vastuun käsitteen kautta. Diskurssin kannalta – eli mihin arvokenttään tekstin argumentaatio nojaa – mielenkiinto kohdistuu aineistossa siihen, millä tavoin Pirjatanniemi erittelee ympäristön ja ihmisen suhdetta sekä oikeus- ja kriminaalipolitiikan funktioita edellä mainittujen käsitteiden kannalta.

5.1 Rikoksen legitimointi *Vihertyvässä rikosoikeudessa*

Elina Pirjatanniemi aloittaa tutkimuksensa kokoamalla yhteen ympäristörikosoikeuden kehittämässä huomioitavia peruseriaatteita, jotka ovat hänen mukaansa kestävä kehitys, luontosuhde ja sen uudelleenmäärittely sekä epävarmuuden huomioiminen (2005, II Ympäristörikosoikeuden lähtökohdat), jotka eivät määrittele ainoastaan uudistuvaa ympäristörikoslakia, vaan heijastavat myös syvempää kulttuurista murrostilaa. Rikosoikeusjärjestelmä – siis rangaistavasta toiminnasta määräävä järjestelmä – oikeutetaan kuitenkin yhä edelleen ennen kaikkea yleispreventiivisen vaikutuksen perusteella. Se ei siis perustele olemassaoloaan esimerkiksi perusoikeuksien kautta. (Ibid. 185.) Väitöskirjan voidaan kenties katsoa luovan teoreettiset puitteet ympäristörikosoikeusjärjestelmän kehittämälle edellä lueteltujen toiminta-arvojen kautta.

Ympäristörikoksen legitimiteetin – ja sitä kautta rikosoikeusjärjestelmän integriteetin – uudelleenarvioinnin haasteena on sen suojeleman oikeushyvän kollektiivisuus. Pirjatanniemi arvelee, että ympäristöarvojen liittäminen osaksi perusoikeuksia rajaa kriminalisointeja tarkoituksenmukaisella tavalla ansioituen kuitenkin myös luonnon itseisarvon tuottamisessa. (2005, 208.) Osana kansainvälistä oikeusympäristöä tällaisilla oikeusjärjestelmän perusmääreillä saattaa olla valtion omaa suvereenisuutta lisäävä mahdollisuus, koska perusteiden tasolla ristiriidat muodostavat hyväksytyin tilan noudattaa kansallisia periaatevalintoja (Lahti 2013, 24). Perusoikeusjärjestelmän ei kuitenkaan tulisi ottaa kantaa rangaistusteoreettisiin kysymyksiin eli esimerkiksi siihen, millä tavoin rikoksen vakavuutta arvioidaan. Tämänkaltaisen arvioinnin tekeminen on tulkinnallinen ja tapahtumakontekstin ymmärtämistä vaativa teko. (Pirjatanniemi 2005, 185.)

Koska ympäristörikosoikeus sijaitsee kahden oikeudenalan – ympäristöoikeuden ja rikosoikeuden – ja siten kahden säätelyperinteen välimaastossa ja sen tutkimuksellista ja käytännöllistä relevanssia on pidetty suhteellisen marginaalisena, oikeudenalan ulottuvuudet tunnusmerkistöstä käsitteisiin ja yleiseen oppiin hakevat yhä muotoaan. Tilanne on ollut tutkijoille haastava. (Pirjatanniemi 2005, 35–37.) Anne Kumpula on muotoillut osuvasti, että haasteena on ”*jälkimoderneiksi määriteltyjen ympäristöongelmien oikeudellinen haltuunotto ja niihin liittyvien oikeudellisten ongelmien ja tutkimusasetelmien määrittely*” (Kumpula 2006, 94–95) ja juuri tähän haasteeseen Pirjatanniemi on tarttunut.

Pirjatanniemen mukaan rikosoikeus on yhteiskunnan äärimmäistä vallankäyttöä ja rajanvetoa (2005, 370). Koska laki on ihmisten tuotos, kirjallinenkin, voidaan sitä pitää sosiaalisesti tuotettuna

pyrkimyksenä ilmaista moraalialia ja keinovalikoimana sovittaa moraalisesti väärät teot. Myös viestinnällinen onnistuminen vaikuttaa lain legitimitettiin, eikä valtamediavälitteinen informaatio oikeuden kehityksestä useinkaan riitä oikeudelliselle tiedonmuodostukselle. (Pirjatanniemi 2005, 166 – 167, 234, 240.) Oikeus toki pyrkii totuudellisuuteen, mutta oikeusnormien ja siten myös rikos- ja ympäristörikosoikeudellinen oppi on olemuksellisesti ja tunnustetusti intersubjektiivista (Virtakainen 2017). Pirjatanniemi väittää, että rikoslain legitimitetti vaatii lain sisäisiä, tunnusmerkistöjä tarkentavia suodattimia etenkin aikana, jolloin rikosoikeudella pyritään hallitsemaan yhteiskunnallisesti polveilevampia kokonaisuuksia (2005, 228–229). Siihen nähden suomalaisen kriminaalipolitiikan toimialueen kehitys kohti yleisempää turvallisuuspolitiikkaa ja rikosoikeuskulttuurin lisääntyvä joustavuus näyttäytyvät luonnollisilta. Luvussa 3.1 esille nostetut hyödyllisyyden, tehokkuuden ja humanisuuden arvot toiminevat järjestelmän tavoitteiden ja niiden saavuttamisen arvioinnissa yhä edelleen.

Konkreettisten ympäristöongelmien ratkomista varten historiallisesti syntynyt ympäristöoikeus (Kuusiniemi ym. 2013, 60) sisältää kuitenkin niin kutsuttuja tulkintamarginaaleja, jotka lain koherenssin vuoksi pyritään yleensä välttämään, mutta jotka luovat haasteiden lisäksi (Pirjatanniemi 2005, 229) myös mahdollisia reittejä oikeudenalan kehittymiselle. ”Säädösrypeistä” pääsääntöisesti muodostuva ympäristörikosoikeus on nykymuodossaan myös keino vastata alan heterogeenisuuteen (ibid. 327–328). Siten ympäristörikosoikeuteen kenties sisältyy osana yhä täsmentyvää ympäristöoikeutta perustavalla tavalla mahdollisuuksia erilaisten paradigmojen rikkomiseen tai uudelleenmäärittelyyn.

Ympäristörikosoikeus ei toki historiallisesti ole ainut oikeudenala, joka olisi hakenut sijaansa oikeudellisessa systematiikassa. Eriytymiskehityksellä voidaan pyrkiä haltuunottamaan todelliseksi muodostunutta yhteiskunnallista ilmiötä, jota pirstaleinen ja viittauspiireiltään moninaisempi säätely ei enää pysty kestävästi hallitsemaan. Systematiikan kehityksen taustalla voivat olla myös kommunikaativiset syyt ja lainopillisten painopisteiden muutos, joskus myös rikosoikeudellisesti merkitsevän alueen laajentuminen tai supistuminen. On katsottu, että eläimiä koskeva oikeudenkäyttö on valaiseva esimerkki siitä, kuinka epäjohdonmukaista säätely ja systematiikka voivat olla. (Pirjatanniemi 2005, 110–112.)

Niina Mäntylä on huomauttanut (kts. tämän tutkielman luku 6.3), että politiikan tekeminen jää ympäristöoikeudellisissa kysymyksissä ennen kaikkea laintulkitsijoille. Tätä vasten Pirjatanniemen havainto siitä, kuinka merkityksellistä rationaalisen oikeudenkäytön kannalta laintulkitsijan esiyymmärrys tapahtumasta on (2005, 278), korostuu entisestään. Tässä tapauksessa esiyymmärrys pitää sisällään muun muassa tiedon siitä, mikä motivoi rikoksen tekijää tai mikä on rikoksen

toimialalla keskeistä (ibid. 278–279). Ympäristörikoksen legitiimi luenta siis vaatii – ei toki välttämättä muista rikoslajeista poiketen – kokonaisvaltaista tilanteiden ja tapahtuvan hahmotuskykyä (vrt. ibid).

Laintulkitsijan kasvava rooli asettuu kiinnostavaan valoon sitä kehitystä vasten, jossa suomalainen oikeuskulttuuri on ottanut vaikutteita angloamerikkalaisista oikeudenkäynneistä, ”*diskursiivisista vaihtoehtojustifikaatiosta*”. Tämä tarkoittaa siirtymää kohti tapaoikeudellista common law -oikeudenkäyntiä, joissa asiantuntijoiden argumentaatiolla on merkittävä rooli. Ilmeisesti sama kehitys voisi johtaa oikeuden politisoitumiseen ja politiikan oikeudellistumiseen. (Mäntylä 2010, 272.) Diskurssianalyttinen lähestymistapa voisi hyödyntää tämän kehityksen analyysia, jossa oikeudellisesti (lainsäädännön merkityksessä) normatiivinen argumentaatio on haastettu yhä kasvavalla asiantuntijavallalla (vrt. Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 26–27).

5.2 Vastuu Vihertyvässä rikosoikeudessa

Yksi rikosoikeuden keskeisistä ongelmista liittyy siihen, että vaikka järjestelmää legitimoidaan oikeushyvillä, joutuu yksilö perusoikeuksien keskuksessa kuitenkin kantamaan vastuun tapahtuneesta. Yksilön vallan – siis eräänlaisen voluntaristisenkin toimintavallan (kts. Kurki 2019, 68–69; Mäkinen 2019, 24–27) – rajoittamisen kysymys onkin merkityksellistä sisältöä yhteiskuntateorioille. (Pirjatanniemi 2005, 323–324). Rikoksen ja rangaistuksen suhdetta Pirjatanniemi analysoi viitaten ennalta varautumisen periaatteeseen, jolla ei hänen mukaansa voida luoda perustaa rikosoikeudellisen vastuun syntymiselle. Sen sijaan rikosoikeus tulisi pitää erillään eettisen vastuun kysymyksistä, joita Pirjatanniemi havainnollistaa geeniteknologiaan liittyvällä problematiikalla. ”*Kyse on riskiyhteiskunnan logiikasta*”, hän toteaa ehdottaen, että yhteiskunnallisesti tarpeellisenä pidettyä riskinottoa legitimoidaan säätelyn avulla. (Ibid. 366–367.) Yksilöön kohdistuva rangaistus näyttäytyy jossain määrin teoreettiselta tasapainohakuisuudelta tilanteessa, jossa yhteiskunnan on pyrittävä suojelemaan välttämättömiä oikeushyviä myös äärimmäisissä tapauksissa eli silloin, kun rikosoikeus katsotaan tarpeelliseksi.

Rangaistus – joka siis lainsäädännöllisesti on eräs rikoksen keskeinen rakennusosa – legitimoidaan tavanomaisesti sen kriminaalipoliittisella vaikutuksella. Pirjatanniemi erittelee yleispreventiosta kaksi osaa: ennaltaehkäisevän funktion, mutta myös rikosentekijän sopeuttamisen tai vaarattomaksi tekemisen. Rangaistuksessa ei siis ole kyse yhteiskunnalle tehtävästä sovituksesta. (Pirjatanniemi 2005, 235.) Rikosvastuun osoittamisessa on kuitenkin epäilyksettä puutteita, jos ympäristönäkökohtia ei ole pystytty integroimaan riittävällä ja syy-seuraussuhteiden kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla osaksi erittelevää ja ymmärtämiseen pyrkivää oikeustiedettä (kts.

ibid. 112–113). Pirjatanniemen päätelmät väitöskirjan lopussa korostavat perinteistä oikeuden yhteistyöhakuisuutta alleviivaten samalla, että periaatetta tutkittiin pääsääntöisesti äärimmäisen oikeuden, rikosoikeuden saralla (2005, 374–375).

Aineistossa kyllä huomataan, että ympäristörikoslainsäädäntö on puutteellinen kohdentaessaan rangaistuksen yksilöllistettyyn toimijaan. Ympäristörikoksia nimittäin tapahtuu myös yhteisöissä ja elinkeinon harjoittamisen yhteydessä. (Pirjatanniemi 2005, 304–305.) Onko tällä rikoslain ominaisuudella – siis eräänlaisella yhteisön tasojen tunnistamattomuudella – yhteys siihen, että myös suojeltavat hyvät saattavat olla eritoten ympäristösuojelun saralla abstrakteja ja siten oikeudenkäytön kannalta liian tulkinnanvaraisia (vrt. ibid. 219)? Esimerkiksi biodiversiteetti on käsitteenä suhteellisen uusi, eikä historiallisesti polveileva ympäristöoikeus ole pystynyt yhtenäistämään säätelyään luonnon todellisten etujen kannalta riittävällä tavalla sopivien oikeudellisten käsitteiden puuttuessa (ibid. 110–111).

Rikos on tapahtunut tunnusmerkistön täytyessä. Rikosoikeudelliset periaatteet ovat kuitenkin peräisin ajalta, jossa yhteiskunnan ja yksilön suhde oli erilainen – moraalinen yhtenäiskulttuuri oli vahva ja säätely rajoittunutta. Tämä johtaa tulkintavaikeuksiin erityisesti niiden ympäristörikosten ja -laiminlyöntien kohdalla, joissa tahallisuudesta on epävarmuutta ja joihin voidaan soveltaa esimerkiksi kieltoerehdyksen kautta tapahtuvaa vastuusta vapauttamista. Pirjatanniemen mukaan yhteiskunnan vastuun voidaan tässä suhteessa katsoa kasvaneen. Tendenssi on voimakas erityisesti kansainvälistä säätelyä ja hyvin spesifejä kriminalisointeja vastaavissa tapauksissa. (Pirjatanniemi 2005, 289–295.)

On kuitenkin huomionarvoista, että ympäristöä ja ympäristörikoksia koskevissa lainkäyttötilanteissa osapuolena on usein hallintoviranomainen. Tällä viitataan esimerkiksi luvanvaraisessa toiminnassa tapahtuviin rikkomuksiin. (Pirjatanniemi 2005, 299.) Pirjatanniemen väitöskirjan kirjoittamisen aikaan Suomessa tehtiin tilastojen perusteella asukaslukuun nähden ja muihin pohjoismaihin verrattuna kuitenkin kaiken kaikkiaan eniten rikoksia, mutta suhteellisesti huomattavasti vähemmän ympäristörikoksia. Myös tämän Pirjatanniemi arvelee olevan suoraan verrannollista viranomaisaktiivisuuteen tai sen puutteeseen. (Ibid. 244–246.)

Viranomaisten rooli ympäristörikoksissa on siis sekä aktiivinen että passiivinen. Ruotsin lainsäädännössä on ollut vuodesta 1999 lähtien ympäristön- ja luonnonsuojelulaki Miljöbalken, jonka tarkempi myös viranomaisia velvoittava säätely on mitä todennäköisimmin syy sille, että siellä ympäristörikoksia sekä kirjataan ylös että tutkitaan enemmän – vuosituhanteen vaihteessa niitä merkattiin ylös jo moninkertainen määrä rikoksia aiempaan verrattuna (ibid. 246; Sveriges

Riksdag 2020: Miljöbalk (1998:808)). Kenties myös se, että rikosoikeus on funktioltaan ja ominaisuuksiltaan yleisen ympäristöoikeuden tavoitteista merkittävästi poikkeavaa (Pirjatanniemi 2005, 113), voisi puoltaa ratkaisuksi Ruotsin mallin mukaista selvästi eriytynyttä oikeudenalaa instrumentteineen. Eräs mahdollisuus olisi kansallisen ympäristötuomioistuimen perustaminen (kts. Mäntylä 2010, 268–269). Erityisesti ympäristönäkökohtia kokoavaa institutionaalista yhtenäisjärjestelmää puoltaisi myös vaade biodiversiteetin suojeluvaatimukseen vastaamisesta, johon tällä hetkellä toisistaan eriytyneet luonnon- ja ympäristönsuojelun sekä luonnonvarojen käytön sektorit eivät pysty tehokkaasti puuttumaan (Pirjatanniemi 2005, 110).

5.3 Yhteenveto

Ollakseen legitiimi osa oikeusjärjestelmää ympäristörikos tarvitsee niin toimivia instrumentteja kuin analyttisesti muodostetun rakenteen. Ympäristösuhdetta säätelevän oikeudellisen kielen kehittyminen määrittää tulevaisuudessa myös sen, mitä ympäristöoikeudellisen säätelyn olemassaololla voidaan legitimoida. Kasvava tieteellisten asiantuntijoiden tarve esimerkiksi biodiversiteetin suojelemiseksi tai hallinnoimiseksi viittaa mahdollisesti siihen, että heidän akateeminen toimintavapautensa tulisi myös oikeudellisesti varmistaa. Uusien instituutioiden peräänkuuluttaminen synnyttää siis vastainstrumenttien tarpeen. Siihen nähden rikosoikeuden perinteitä vaaliva asenne vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta, jos ala pystyy silti vastaamaan ympäristöä koskeviin uusiin käsitteellisiin ja konkreettisiin haasteisiin.

6. ANALYYSILUKU 2

Niina Mäntylän väitöskirja *Luonnon edustajien puhevalta* (2010) on julkisoikeudellinen tutkimus, joka hallintotieteellisine näkökulmineen lähestyy politiikan tutkimuksen tematiikkaa. Ympäristöoikeuden alalta se joka tapauksessa vain sivuaa ympäristörikosoikeutta keskittyen pääosin hallinto-oikeudellisiin ja erityisesti luonnon edustettavuuden kysymykseen. Silti työ on valikoitunut tämän tutkielman aineistoksi sen kattavuuden vuoksi ja edustettavuuden teeman kytkeytyessä läheisesti rikoksen tulkinnan ja muun oikeudenkäytön kannalta esimerkiksi keskeiseen asianosaisen käsitteeseen (kts. Tieteen termipankki. Oikeustiede: asianosaiskelpoisuus 2020). Lisäksi Mäntylä huomauttaa, että ympäristöä koskevat lait ja säädökset muodostavat oikeudenaloja ylittäviä jatkumoa muun muassa viittaussäännösten kautta (Mäntylä 2010, 9, 90–92), mikä osaltaan puoltaa hallintotieteellisen tutkimuksen relevanssia myös rikosoikeudelle. Rikosoikeus on haluttu ottaa käyttöön eräänä luonnonsuojelullisena instrumenttina (ibid. 11), mikä on yksi tapa kehystää lain kehittymistä.

Toinen oikeudenalat ylittävä ilmiö, jonka valossa Mäntylän tutkimus on relevantti rikosoikeudelle, on aineellisten ja menettelyllisen sääntelyiden keskinäissuhde, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa. Jo Pirjatanniemi korosti, että ympäristöoikeuksien korostuneesta kollektiivisuudesta johtuen tietyn ympäripyöreudet korostavat oikeudenalan menettelyllisiä ulottuvuuksia vaikutusvallan paikkoina (Pirjatanniemi 2005, 66). Lopuksi analysoin Mäntylän tapaa kehittää argumentteja ympäristörikoksen legitimitetin ja vastuun konseptien kannalta. Myös hän haluaa panna merkille ympäristörikoksesta sen, ettei kyseessä ole asianomistajarikos, vaan tapaukset koskevat yleistä etua (Mäntylä 2010, 128). Kuten jo todettu, tämä erityispiirre on eräs reitti ympäristöoikeuden syvempään analyysiin ja sen oikeudellistumiskehitystä vaivaavien ominaisuuksien erittelyyn.

6.1 Aineellisten ja menettelyllisten oikeuksien erosta

Mäntylän väitöskirjan argumentaatiossa kulki mukana lukuisia oikeudellisia käsitteitä, joista käsittelen tässä erikseen yhden (käsiteparin) sen oikeudenkäyttöä koskevan analyysivoiman vuoksi: aineelliset ja menettelylliset oikeudet. Hän nosti tekstissään käsitteet esille välittömästi omina tutkimuslähtökohtinaan (2010, 1). Aineellisissa oikeuksissa määritellään keskeiset oikeushyvät ja oikeudellisesti tavoiteltavat sekä suojeltavat arvot, jotka tulevat käänteisesti esille rikosnimikkeissä. Menettelylliset oikeudet varmistavat sananmukaisesti erilaisin menettelyin aineellisten oikeuden toteutumisen, minkä vuoksi ne voidaan joskus asettaa alisteisiksi aineellisten hyvien saavuttamiseksi. (Mäntylä 2010, 5, 71–72.) Ympäristöasioissa menettelyllisillä oikeuksilla on neljä erottuvaa päätavoitetta, joilla pyritään ihmisoikeuksien, ympäristödemokratian ja päätöksenteon legitimitetin sekä ympäristöä koskevien päätösten asianmukaisuuden vahvistamiseen, mutta myös yleisen ympäristösuhteen – ”ympäristöä koskevien käsitysten” – muutokseen (ibid. 37). Pirjatanniemen mukaan tämä voidaan nähdä osittain ympäristöoikeuden luonteen siirtymänä ympäristökonfliktien ratkaisijasta kohti luontosuhteen säätelyä (2005, 50–51).

Käytännössä oikeushyvän suojan taso riippuu menettelyllisten oikeuksien tehosta (Mäntylä 2010, 6). Koska oikeuden toteutumisen kannalta tarvitaan todennäköisesti ympäristö-käsitettä analyyttisempää sanastoa, jää myös tämän vuoksi menettelyllisille oikeuksille ympäristöoikeudessa suuri painoarvo. Aineellinen säätely sisältää jo nyt luontokeskeisiä käsitteitä, joita ovat luontoarvot, luonnon monimuotoisuuden turvaaminen ja suotuisa suojelutaso (ibid. 85). Tällä erittelyllä Mäntylä on halunnut osoittaa, että ympäristölait eivät useinkaan koske suoraan luonnon etua tai itseisarvoa. Toisaalta mekanismi tuntuu olevan keskeinen perustuslain vastuumomentin implementoinnille, sillä ympäristönsuojelun varmistamiseksi tarvitaan moniulotteisesta säätelyä. Myös demokratian

esittäminen puhevallan laajentamisen perusteeksi (ibid. 53) on sekä aineellinen, mutta myös merkityksellisesti menettelyllinen kysymys.

6.2 Rikoksen legitimointi *Luonnon edustajien puhevallassa*

Ympäristörikoksen legitimoiteetti muodostuu sekä suhteessa ympäröivään todellisuuteen että olemassaolevaan lakiin. Legitimoiteetti tarkoittaa siis lain uskottavuutta ja tarkoituksenmukaisuutta, mutta myös käytännöllistä toimivuutta. Näitä ominaisuuksia ja siten legitimoiteettiyleisön hyväksyntää voitaneen tutkia kirjauksen normatiivisuuden ja puolueettomuuden lisäksi empiirisesti (vrt. Suvantola 2010, 125–126). Toisin sanoen kyse on pitkälti eri tasoilla ilmenevästä koherenssista, integriteetistä. Yleisön paikantamiseksi voidaan hyödyntää suppean ja laajan oikeusyhteisön näkökulmia (kts. ibid. 126–131). Rikoksen viitatessa määritelmällisesti oikeudenvastaiseen tekoon, jonka tunnistamisella pyritään suojelemaan oikeushyviä ja niiden haltijoita, vaatii luonnon oikeudellistuminen vähintään suppean oikeusyhteisön uudelleenluentaa.

Mäntylä tutkii väitöskirjassaan toistuvasti luonnon itseisarvon mahdollisuutta eli sitä, ettei sitä suojella ainoastaan välineellisen hyödyn takia. Tätä ajatusta vasten legitimoiteettiä tulisi arvioida oikeutta koskevien päätösten sisällön kautta (Mäntylä 2010, 46). Luonnon itseisarvon filosofinen arviointi eli onnistunut siirtymä ihmiskeskeisyydestä ihmislähtöisyyteen on Mäntylän mukaan edellytys luonnon oikeudellistumiselle (ibid. 1–2).

Aineistossa nostetaan esille kohtia, jotka tulisi huomioda ympäristönsuhteen säätelyä arvioitaessa. Ensinnäkin kyse on argumentaatiosta, joka tarvitsee aina tuekseen riittävän tarkkaa käsitteistöä esimerkiksi tilanteissa, joissa ympäristöä skaalataan sen suojelua tavoiteltaessa. Toiseksi ympäristöön liittyy rikosoikeudellisesti poikkeavalla tavalla aikajänteet, jotka voivat ylittää parhaimmillaan sukupolvia. (Mäntylä 2010, 21, 23–24, 66.) Kolmanneksi oikeudelliselle ajattelulle ja sen käsitteille vieraalla tavalla ympäristö myös muistuttaa kollektiivia, jolloin se rikkoo henkilöön tai omistussuhteisiin liittyvää oikeudenjakoa, joista jälkimmäinen ei vaikuta juuri tarkoituksenmukaiselta luonnon ominaisuuksiin nähden. (Ibid. 23, 29, 124.) Objektiivisuusperiaatteen valossa nämä ympäristöoikeutta koskevat ominaisuudet suorastaan pakottavat arvioimaan luontoa itseisarvon näkökulmasta, tai jopa sekä-että – niin luonnon kuin itseisarvon konseptien vaikutus oikeudellisten järjestelmien integriteettiin tulisi mahdollisesti eritellä.

Laki kietoutuu kiinnostavalla tavalla valtion ja ennen kaikkea demokratian instituutioihin, mikä on todellista myös historiallisesti (kts. luku 4.1). Niiden voidaan katsoa oikeuttavan toisensa, jopa edellyttäen toisiaan (Mäntylä 2010, 40). Ympäristöoikeus on tässäkin suhteessa haaste, sillä

ympäristöongelmat eivät mukaile valtioiden rajoja. Toisaalta luonnon edun ei katsota olevan ristiriidassa eräille demokratialle keskeisille piirteille, kuten kaikkien oikeudelle osallistua, perusoikeuksille ja vuorovaikutukselle. Näitä arvoja voidaan eritellä myös luonnon edun ja edustamisen kannalta. (Mäntylä 2010, 41, 44.)

Oikeudellisiin ympäristökysymyksiin liittyy poliittisia tendenssejä, joiden purkautuminen vaikuttaa Mäntylän mielestä epätodennäköiseltä lainsäädäntötyössä. Hän jatkaa, että demokratian takeeksi ympäristöasioissa vaaditaan vahvoja menettelyllisiä oikeuksia, joiden kautta poliittinen osallistuminen voidaan ja pyritään takaamaan. (Mäntylä 2010, 39.) Osittain kansalaistoiminnan voisi siis katsoa toimivan samassa funktiossa, joskin toisinaan lain ulkopuolella. Sekä ympäristöä että yhteiskuntaa koskevat kysymykset ovat kuitenkin syvästi pluralistisia, minkä vuoksi luonnonoikeutta lähestyvät oikeusteoretisoinnit joutuvat yksisilmäisyydessään väistymään moninaistempien lähtökohtien tieltä (ibid. 38). Mäntylä huomauttaa silti, että ekologinen ajattelu on välttämättä jossain määrin luonnonoikeudellista – siis kun tunnustetaan, että luonto ei kysy lakia, luontoa ei voi lain keinoin pyrkiä ohjailemaan (ibid. 105). Tämän ongelman oikeudellistaminen vaikuttaa olevan myös ympäristörikosoikeuden legitimitetin keskiössä, sillä lain koherenssin kannalta ja sitä kautta kenties myös lain demokraattisuuden kannalta ympäristö on tunnustettava. Oikeudessa pyritään vastaamaan luonnon esittämiin ekologiisiin ja filosofisiin haasteisiin. Tähän on syytä lisätä, että liian abstraktit käsitteet eivät takaa tarvittavaa suojelua (vrt. ibid. 24).

Ympäristökriminalisaatiot koskevat usein toimimatta jättämistä, eli niin sanottuja laiminlyöntirikoksia, tai menettelytapoja. Etenkin jälkimmäisessä tapauksessa oikeushierarkia eli menettelytapojen toissijaisuus arvottaa kriminalisaatiot kuitenkin arvoltaan vähäisemmiksi, mikä ei tue esimerkiksi ympäristösuojelun toteutumista. (Mäntylä 2010, 43–45.) Mäntylä katsookin, että aineellisten ja menettelyllisten oikeuksien välimaastoa voitaisiin kuroa umpeen tarkastelemalla tiedon roolia ympäristönsuojelussa. Demokratian ja vapaan tiedon keskinäissidokseen nähden tietoon liittyvät yhteiskunnalliset tavoitteet vaikuttavat ymmärrettäviltä. Sitä vasten myös ympäristötiedon ja -tietoisuuden hyötyjen korostaminen (kts. Mäntylä 2010, 157) niin demokratian kuin lainsäädännön johdonmukaisuuden kannalta vaikuttaa perustellulta. Tiedon levittämistä motivoi myös viranomaispaineen vähentäminen (ibid. 162).

Eri tiedon lajeilla katsotaan olevan erilainen konflikti-intensiteetti, mikä puoltaa tieteellisen tiedon käyttöä yhteiskunnallisen päätöksenteon perusteena esimerkiksi arvoja enemmän (Mäntylä 2010, 47). Tämän seurauksena asiantuntijoilla on etenkin ympäristöasioissa suuri puhevalta, mikä edelleen eriyttää ympäristörikosoikeutta muista rikosoikeuden lajeista. Tieto on joka tapauksessa myös yksi demokratian peruskivistä, ja edustettavuuden puolesta voidaan argumentoida

huomauttamalla, etteivät tieto ja intressi aina kohtaa samassa subjektissa. Tästä esimerkiksi nostetaan lapset. (Ibid. 42.) Toisaalta vapaan tiedon saavutettavuudella on myös eräänlainen kontrollifunktio sen rajoittaessa hallinnollisia väärinkäytöksiä (ibid. 157).

Puhevalta nostaa tietysti esille kysymyksen siitä, kuka on oikeutettu edustamaan luontoa ja minkälaista problematiikkaa edustuksellisuuteen sisältyy. Eräitä vaihtoehtoja ja de facto äänenkäyttäjiä ovat aktivistit, kansalaiset ja viranomaiset, joista jälkimmäisten toiminnasta on toki erikseen säädetty. Kuten luvussa 5.2 esitettiin, Ruotsissa laiminlyöntien kriminalisointi on johtanut merkittävään väärinkäyttöä koskevien ilmoitusten nousuun. Viranomaisten kohdalla ongelmaksi saattaa kuitenkin koitua se, että he joutuvat ajamaan yhtäaikaaisesti useita ristiriitaisia intressejä ja ympäristökohteet ovat usein hankaloittavasti poliittisen kiistan kohteita. Toinen merkittävä ongelma on, että rikosilmoitusmenettelyt ovat liian epävarmoja ja hitaita hallinnollisissa toimintaympäristöissä (Mäntylä 2010, 152–153, 155). Tilanteen sisältämien riskin vuoksi kansalaisosallistumisen tärkeyttä on alleviivattu. Toisaalta viranomaiset ovat ainoita, joilla itse asiassa on velvollisuus rikosilmoituksen tekemiseen ympäristöasioissa (ibid. 153). Suomessa on huomattu, että nykyinen järjestelmä ei ole tehokas ja siten ympäristörikoksen tunnusmerkistön täyttävillä teoilla on taipumus jäädä tutkimatta. Lisäksi kokonaisuudessa esiintyy suuria yhdenvertaisuuden ja oikeusturvan toteutumattomuudesta kieliviä merkittäviä alueellisia eroja, sillä viranomaispassiivisuutta vastaan Suomessa ei ole työkaluja tai institutionaalisia ratkaisuja. (Ibid. 163 – 164.) Vertailevan lisätutkimuksen aihe varmasti olisi, kuinka tämänkaltaiset ilmiöt on ratkaistu muiden rikosoikeuden alalajien kohdalla tai hallinnollisissa menettelyissä. Ympäristörikos toki haastaa nykyisen osaamisen nimenomaan monialaisuudessaan ja kurottautuessaan voimakkaasti luonnon- ja ympäristötieteiden alueelle.

6.3 Vastuu *Luonnon edustajien puhevallassa*

Suomalaisessa lainsäädännössä vastuu ympäristöstä tulee esille jo perustuslain vastuusäännöksessä. Sen merkityksestä on käyty keskustelua, sillä varsinaista suuntaviivaa laista ei löydy, vaan funktioltaan se on tulkittu tasapainon eleeksi. Sittemmin lain tulkinnassa on esitetty siirtymää tasapainoa korostavasta ajattelusta kohti palautuvuuden tutkimista ympäristönkäytössä. (Mäntylä 2010, 7, 80–83.) Kestävyys pyritään takaamaan erilaisin instrumentein. Käytännössä suomalaisella lainsäädännöllä tyypillistä on, että ympäristöasioita käsitellään lukuisten viittaussäännösten läpi, mitä Mäntylä pitää suojelutason kattavuuden kannalta positiivisena asiana. (Ibid. 92–93.) Tällöin lainsäädäntöä voidaan soveltaa monipuolisesti, mikä on hyvin tyypillistä oikeudenalajaot ylittävälle ympäristö- ja eritoten ympäristörikoslainsäädännöllä. Problematiikalta ei kuitenkaan vältytä, sillä

viittaussäännöksiin perustuva lainsäädäntö sisältää aukkotilanteita, jotka Mäntylä onkin ottanut erityiskäsittelyyn. Hänen mukaansa tällaisissa tilanteissa puntaroidaan aineellisten ja menettelyllisten oikeuksien välistä suhdetta, mikä kysymyksenä heijastuu suoraan myös tämän suhteen merkitykseen oikeusjärjestelmässä kokonaisuudessaan.

Koska Mäntylä katsoo, että ympäristöoikeuden poliittisuutta ei saada purettua lainsäädäntövaiheessa, valtaa käytetään erityisellä tavalla lakia sovellettaessa ja tulkittaessa (2010, 36). Tämä tarkoittaa, että vastuu ympäristöarvojen toteutumisen jää lainkäyttäjille, joka joutuu arvioimaan ympäristökysymysten erityislaatuista. Rikosoikeudellisestikin asia kytkeytyy oikeussubjektin ja asianosaisen käsitteisiin, jotka kertovat oikeuden syvätason moraalista arvostuksista, luontosuhteestakin. Tosin muussa rikosoikeudessa sovellettavaa asianosaisen funktiota ei ympäristöoikeudessa käytetä, vaan tilalle on ehdotettu ”oikeudellista turvaamissuhdetta”. (Kokko 2003, viitattu lähteestä Mäntylä 2010, 101.) Mäntylän analyysissä yhteiskuntaa kuvataan ”ihmisten välisenä psyykkisenä yhteytenä”, jonka kautta toteutuu rajanveto esimerkiksi ihmisen ja luonnon välille (2010, 99). Juridinen suhde eroaa kuitenkin joistakin muista suhteellisuuden lajeista siinä, että se pyrkii ensisijaisesti säätelemään ihmisen käyttäytymistä ja ottamaan selkeästi kantaa moraliin. Jos yhteiskuntaa tarkastellaan psyykkisenä kehänä ja haluamme tutkia mahdollisuutta säätelemättömään tilaan, täytyisi kaiketi luonnon eduksi tuolla kehällä sijaita riittävän paljon totuudenmukaisia, sen olemassaolosta muistuttavia merkkejä. Jatkokeskustelun kannalta tässä vaiheessa olisi hyvä erottaa edun ja intressin käsitteet, joista jälkimmäisellä ei katsota olevan oikeudellista suojaa (Mäntylä 2010, 26–27).

Vastuuta voi kaiketi olla vain siellä, missä on vaikutusmahdollisuuksia. Koska oikeudella ja lainkirjalla pyritään sääntelyn kautta ohjaamaan ihmisten käyttäytymistä ja siten suojelemaan tiettyjä – useimmiten ihmiskeskeisiä – oikeushyviä, havainnollistuu Mäntylän tutkimassa puhevaltakysymyksessä se, kuinka oikeudellisten, institutionaalisten ja luonnon rakenteiden keskinäisvaikutuksessa muodostuvat merkityksellisinä pidetyt äänet. Eräs huomautus, jonka avulla päättelyä arvoista voidaan kehittää, koskee analyyttistä erontekoa ihmiskeskeisyyden ja ihmislähtöisyyden välillä. Tehdyt jaottelut ohjaavat sitä tilaa, joissa niin oikeuden syväarvot kuin pintatason säädökset muotoillaan. Mäntylä tekee myös vertailua varallisuus-oikeuteen, jonka piirissä on nostettu esiin mahdollisuus ”epäsymmetrian mahdollisuuden tunnustamisesta” (2010, 108). Erilaiset analyysivoimaiset periaatteet voisivat lisätä merkitysfunktioiltaan joustavan oikeuden ennakoitavuutta (ibid. 109).

6.4 Yhteenveto

Mäntylän väitöskirja koski erityisesti viranomaistoimintaa ja tietysti puhevaltakysymyksiä erilaisissa oikeudenkäyttötilanteissa. Koska aineistoissa oli jokseenkin oikeusteoreettinen tavoite, pyrittiin siinä kommentoimaan lainsäädännöllisiä ja institutionaalisia aukkoja, joiden kautta esimerkiksi laiminlyöntejä pääsee tapahtumaan. Tarkentuvaa ympäristörikosoikeutta käytetään tässäkin tapauksessa yleispreventiivisessä funktiossa. Kriminalisointien legitimitetti syntyy oikeusjärjestelmän koherenssin sisäsyntyisesti vaatimuksesta, mutta myös hitaasti lisääntyvän monialaisen ympäristötiedon myötä. Pirjatanniemeä enemmän Mäntylä kuitenkin korosti kansalaisosallistumisen merkitystä luonnon edustettavuuden kannalta. Kaiken kaikkiaan nämä ilmiöt ja kontekstuaalisen esiymmärryksen merkityksen kasvu oikeuden tulkinnassa voivat viitata tarpeeseen luoda oikeudenkäytön ja lainsäädäntötyön kannalta relevanttia tieto-oppia ja tehokkaasti kommunikoivia instituutioita. Tämä olisi perustelua siltäkin kantilta, että Mäntylä viittaa tekstissään erilaisiin tietämisen tapoihin kuitenkin sitoutumatta aiheen käsittelyyn enempää.

7. JOHTOPÄÄTELMÄ

Ympäristörikosoikeutta kirjoitetaan koko ajan, kuten oikeudenaloja yleisesti uudistetaan vastaamaan paremmin yhteiskunnallista todellisuutta ja arvostuksia. Ympäristötiedon suhteellinen tuoreus on kuitenkin oikeudellisen ja institutionaalisen haltuunoton kannalta haaste, johon on luultavasti tartuttava – myös siksi, ettei ympäristörikosoikeutta tarvittaisi perusoikeuksien suojelun hengessä määräänsä enempää.

Ympäristö on kuitenkin suojeltavana hyvänä poikkeuslaatuinen, mikä on heijastunut suoraan sen oikeudellistamisen ja oikeudellistumisen tutkimuksen mahdollisuuksiin. De lege ferenda ympäristörikosoikeutta kirjoittaessa joudutaan ottamaan kantaa kysymyksiin ja taustaolettamuksiin, joita muussa lainsäädäntötyössä voidaan helpommin sivuuttaa ja jotka suorastaan rakentavat nykymuotoista oikeusjärjestelmää. Hyviä esimerkkejä kyseenalaistuvista peruspiirteistä ovat yksilökeskeisyys ja siitä seuraavat vastuun ja omistamisen paikantumiset. Koska laki ja oikeus ovat syvästi sosiaalisia ja valtion sidottuja instituutioita, ympäristöoikeuden esille nostamat käsitteelliset ongelmat tuovat valokenttään myös yleisemmät moraalialueita ja ihmisyyttä koskevat arvostelumme ja vastuun kautta kysymyksen tulevaisuudesta, mutta myös menneisyydestä. Sinänsä haasteen ei pitäisi olla objektiivisuuteen pyrkivälle oikeudelle pelottava, mutta instituutio ei elä eristyksissä muista sosiaalisista ja yhteiskunnallisista tendensseistä. Toivottavasti työni valottaa osaltaan sitä hetkeä, jossa ympäristöoikeus ja ympäristörikosoikeus poliittisesti sijaitsevat.

Pirjatanniemen ja Mäntylän väitöskirjat näyttävät liittyvän osaksi sitä jatkumoa, jossa suomalaista rikosoikeutta on akatemioissa systematisoitu. Ne edustavat myös nykymuotoisen oikeustieteen pitkälle erikoistunutta kärkeä ja yhä marginaalissa sijaitsevaa ympäristö(rikos)oikeuden alaa. Poliitiikan tutkimuksen näkökulmissa ympäristöoikeuteen on vähintään yhtä paljon työnsarkaa, kuin ilmiökentän ajallinen, ontologinen ja epistemologinen laajuus antavat ymmärtää.

Entä olivatko legitimitetin ja vastuun käsitteet hypoteesin mukaisesti riittävän paljastavia ympäristörikosoikeuden politiikan tutkimukselle? Tutkielman perusteella voidaan tehdä ainakin se johtopäätelmä, että ympäristörikosoikeudellisen säätelyn tuskin vähentyessä se joutuu vastaamaan kysymyksiin siitä, riittävätkö nykyisen kansallisen tai kansainvälisen oikeuden instrumentit – käsitteineen ja joustavine merkitysfunktioineen – hallinnoimaan tulevia ympäristökonflikteja tarvittavalla tavalla. Diskurssianalyysin suorittaminen myös valotti oikeuden rakentumisen tapaa aktiivisena neuvotteluna, jossa huomioidaan mitä moninaisimmat näkökulmat.

Pelkästään näistä väitöskirjoista saisi tehtyä jatkotutkimusta valitsemalla aineistosta yksittäisen erityiskysymyksen – mikä saattaisikin olla omaa lähtökohtaani hedelmällisempi. Aineistoksi olisi näiden käsitteiden kannalta sopinut myös oikeustapauskirjallisuus. Lisäksi molemmissa aineistoissa korostuneet demokratian ja asiantuntijavallan kysymykset ansaitsisivat politologista lisätarkastelua ympäristökysymyksien aikakaudella, tuomarivaltiosta puhumattakaan. Nähdäkseni pohjoismainen vertaileva oikeuspolitiikan tutkimus tai diskurssin tutkimuksen lingvistinen puoli voisivat edesauttaa ilmiökentän haltuunottamista. Mainittakoon myös, että esimerkiksi Saksassa tunnetaan erityisesti lainsäädäntöä koskeva oppiala *Gesetzgebungslehre* ja kielialueen teksteistä voisi löytyä hyödyllisiä näkökulmia myös suomalaisen oikeusympäristön tutkimukseen.

Lisäksi tutkimuksessa nousi esille seuraavia tendenssejä. Ympäristö(rikos)oikeudessa tarvittava asiantuntijatieto on herättänyt kysymyksiä tiedon saavutettavuudesta, mutta se viittaa myös rikosoikeusjärjestelmässä mahdollisesti tapahtuvaan eriytymiskehitykseen, jos perinteiset rikosoikeudelliset instrumentit ja instituutiot katsotaan riittämättömiksi ympäristökysymyksissä. Lisäksi kansallisessa oikeusympäristössämme vain perustuslain vastuumomentissa on lainsäädännön tasolla huomioitu kestävä kehitys, mikä edelleen jakaa oikeudenaloja erilleen. Eräitä institutionaalisia ratkaisuyrityksiä voidaan paikantaa maailmalta ympäristötuomioistuinmista siihen, että luonnonkohteille on myönnetty oikeushenkilön asema. Kuitenkin myös silloin tavoiteltavaa luonnon etua tulisi tarkastella erikseen, sillä erilaiset instrumentit ja käsitteet eivät itsessään takaa niiden käytöstä seuraavaa merkitystä.

Legitimiteetti muodostuu auktoriteetin myöntämisen yhteydessä, jos legitimoitavan aseman funktio välittyy ja tavoite hyväksytään. Ympäristörikos hakee tämän paikan hyväksyntää lain sisältä, mutta myös yleisöltä ja kestävän kehityksen käsitteen hengessä useilta eri yhteiskunnan arvosectoreilta. Yhtäältä rikossääntelyn lisäämisen tarve voi kertoa yhteiskunnan koventuvista syväarvoista, mutta myös laaja-alaisuudesta kriminaalipolitiikasta ja hallintokulttuurin muutoksesta. Näiden diskurssien tunnistaminen lainsäädäntötyössä auttaa varmistamaan tavoiteltujen oikeushyvien suojaamisen ja avoimen keskustelun eri käytäntöjen legitimiteetistä.

LÄHTEET

- Aho, Timo 1981. *Vankiluvun kehitykseen vuosina 1881–1978 vaikuttaneista tekijöistä*. Teoksessa Suominen, Elina (toim.): Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Katsaus vankiluvun kehitykseen. Helsinki: Vankeinhoitolaitos, 231–265.
- Aho, Timo – Karsikas, Vuokko 1980. *Vankien taustaan ja vankilukuun liittyviä tilastoja 1881 – 1978*. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 3/1980. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.
- Alvesalo-Kuusi, Anne 2013. *Oikeussosiologia ja kriminologia oikeustieteen opetuksessa*. Teoksessa Hinkkanen, Ville – Mäkipää, Leena (toim.): Suomalainen kriminaalipolitiikka: Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön. Tapio Lappi-Seppälän juhlaKirja. Helsinki: Forum Iuris, 113–122.
- Andström, Kristina 2018. *Prosessioikeus*. Verkkojulkaisussa Helsingin yliopiston Avoin yliopisto: Johdatus oikeustieteeseen. Haettu osoitteesta <https://blogs.helsinki.fi/avoin-johdatusoik/prosessioikeus/>.
- Björne, Lars 1986. *Oikeusjärjestelmän kehityksestä*. 2. uudistettu laitos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Encyclopædia Iuridica Fennica VII 1999. *Oikeuden yleistieteet = Suomalainen oikeustietosanakirja. Osa 7*. Heikki E. S. Mattila (päätoim.). Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja 30. Jyväskylä: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Ervasti, Kaijus 2017. *Lakimies, oikeus, yhteiskunta: oikeus yhteiskunnallisena käytäntönä*. Helsinki: Edita Publishing.
- EUR-Lex (Access to European Union Law) 2020. *Tukholman ohjelma*. Säädos. Tukholman ohjelma – Avoin ja turvallinen Eurooppa kansalaisia ja heidän suojeluaan varten [EUVL C 115, 4.5.2010]. Haettu osoitteesta <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0034>.
- Finlex 2020. *Lainkirjoittajan opas*. Perustuu oikeusministeriön Selvityksiä ja ohjeita –sarjaan 37/2013. Haettu osoitteesta <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>.
- Finlex 2020. *Suomen perustuslaki 11.6.1999/731*. Säädos. Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.
- Hannula, Ilari 2004. *Rikosoikeudellinen järjestelmä kriisissä. Tutkimus kansalaissodan ja 1930-luvun alun kriisin vaikutuksesta vankilukuun, rikoslainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön*. Lakimies–sarja A nro 251. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Helminen, Maija 2019. *Finnish Civil Society Organizations in Criminal Justice. Exploring their possibilities to fulfil mission values and maintain autonomy from a comparative perspective*.

Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis –sarja B osa 486. Turku: Humaniora. Haettu osoitteesta <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/148177/AnnalesBHelminen.pdf>.

- Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 2008. *Tutki ja kirjoita*. 13. –14. osin uudistettu painos. Keuruu: Otava.
- Hollo, Erkki J. 1998. *Biotekniikka ja luonnon monimuotoisuus – funktionaalinen näkökulma biotekniikan sääntelyyn*. Lakimies 5/1998, 735–756.
- Hollo, Erkki J. 2009. *Johdatus ympäristöoikeuteen*. Helsinki: Talentum.
- Kekkonen, Jukka 2009. *Kontekstuaalinen oikeushistoria*. Helsinki: Forum Iuris.
- Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2020. *Tietoa instituutista*. Haettu osoitteesta <https://www.helsinki.fi/fi/kriminologian-ja-oikeuspolitiikan-instituutti/tietoa-instituutista>.
- Kokko, Kai 2003. *Biodiversiteettiä turvaavat oikeudelliset mekanismit ja periaatteet*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Kumpula, Anne 2006. *Kun oikeustiede ei riitä: ympäristötiedon rakentuminen ja ympäristöoikeus*. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Karma, Helena – Ruuskanen, Minna (toim.): *Oikeuden tekstit diskursseina*, 89–111.
- Kurki, Visa 2019. *Oikeuksien intressiteorian puolustus*. Teoksessa Aalto-Heinilä, Maija – Kurki, Visa (toim.): *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia*. E-kirja. Tallinna: Gaudeamus.
- Kuusiniemi, Kari & Ekroos, Ari & Kumpula, Anne & Vihervuori, Pekka (2013). *Ympäristöoikeus*. Helsinki: Sanoma Pro.
- Kyllönen, Simo 2010. *Ympäristön ja luonnonvarojen käytön legitimizeetti*. Teoksessa Rannikko, Pertti – Määttä, Tapio (toim.): *Luonnonvarojen hallinnan legitimizeetti*. Tampere: Vastapaino, 19–58.
- Lagerspetz, Eerik 2019. *Oikeuksien konflikteista*. Teoksessa Aalto-Heinilä, Maija – Kurki, Visa (toim.): *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia*. E-kirja. Tallinna: Gaudeamus.
- Lahti, Raimo 2013. *Kriminaalipolitiikka ja rikosoikeus*. Teoksessa Hinkkanen, Ville – Mäkipää, Leena (toim.): *Suomalainen kriminaalipolitiikka: Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön*. Tapio Lappi-Seppälän juhla-kirja, 11–26. Helsinki: Forum Iuris.
- Laine, Matti 2014. *Kriminologia ja rankaisun sosiologia*. Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskuksen Acta Poenologica –sarja 1/2014. Riika: Tietosanoma.

- Melander, Sakari 2013. *Eurooppalaistuva kriminaalipolitiikka*. Teoksessa Hinkkanen, Ville – Mäkipää, Leena (toim.): *Suomalainen kriminaalipolitiikka: Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön*. Tapio Lappi-Seppälän juhlaKirja. Helsinki: Forum Iuris, 54–77.
- Mäntylä, Niina 2010. *Luonnon edustajien puhevalta*. Vaasan yliopiston Acta Wasaensia –sarja, nro 225. Haettu osoitteesta https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-308-0.pdf.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Karma, Helena – Ruuskanen, Minna 2006. *Johdanto: Diskurssianalyysia juristeille*. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Karma, Helena – Ruuskanen, Minna (toim.): *Oikeuden tekstit diskursseina*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja 13. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 9–20.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Ruuskanen, Minna 2006. *Diskurssianalyysi ja oikeuden tekstit*. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Karma, Helena – Ruuskanen, Minna (toim.): *Oikeuden tekstit diskursseina*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja 13. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 21–41.
- Nuotio, Kimmo 2002. *Onko oikeusjärjestyksen pirstoutuminen väistämätöntä?* Teoksessa Viljanen, Veli-Pekka (toim.): *Oikeudenalojen rajat ja rajattomuus*. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 3–24.
- Oksala, Mia 2018. *Rikosoikeus*. Verkkojulkaisussa Helsingin yliopiston Avoin yliopisto: Johdatus oikeustieteeseen. Haettu osoitteesta <https://blogs.helsinki.fi/avoin-johdatusoik/rikosoikeus/>.
- Peter, Fabienne 2017. *Political Legitimacy*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Haettu osoitteesta <https://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>.
- Pietikäinen Sari – Mäntynen, Anne 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pirjatanniemi, Elina 2005. *Vihertyvä rikosoikeus: Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Prittwitz, Cornelius 1993. *Strafrecht und Risiko. Untersuchungen zur Kreise von Strafrecht und Kriminalpolitik in der Risikogesellschaft*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Salmi-Tolonen, Tarja 2005. *Oikeus kielenä ja kommunikaationa*. Teoksessa Pohjonen, Soile (toim.): *Ex ante: ennakoiva oikeus*. Helsinki: Talentum, 46–64.
- Similä, Jukka 2007. *Oikeustieteellinen ympäristötutkimus ja oikeuspolitiikka*. *Oikeus* 2007 (36); 4, 409–419.
- Sisäministeriö 2020. *Sisäisen turvallisuuden strategia rakentaa maailman turvallisinta maata*. Haettu osoitteesta <https://intermin.fi/sisaisen-turvallisuuden-strategia>.

- Soininen, Niko 2019. *Tulkinnan pelko ja lakiperusteisia oikeuksia koskevan tiedon kompastuskivet*. Teoksessa Aalto-Heinilä, Maija – Kurki, Visa (toim.): *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia*. E-kirja. Tallinna: Gaudeamus.
- Stone, Christopher D. 1994. *Deciphering 'Sustainable Development'*. *Chicago-Kent Law Review*, 977–985.
- Suvantola, Leila 2010. *Markkinoihin perustuvien ohjauskeinojen hyväksyttävyyshaasteet*. Teoksessa Rannikko, Pertti – Määttä, Tapio (toim.): *Luonnonvarojen hallinnan legitimitetti*. Tampere: Vastapaino, 123–159.
- Sveriges Riksdag 2020. *Miljöbalk (1998:808)*. Säädös. Haettu osoitteesta https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808.
- Tieteen termipankki 2020. *Oikeustiede: asianosaiskelpoisuus*. Haettu osoitteesta <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:asianosaiskelpoisuus>.
- Van Dijk, Teun A. 1997. *The Study of Discourse*. Teoksessa Van Dijk, Teun A. (toim.): *Discourse as Structure and Process*. Lontoo: SAGE Publications, 1–34.
- Virtakainen, Tero 2017. *Oikeustiede ja oikeudellinen ajattelu*. Verkkojulkaisussa Helsingin yliopiston Avoin yliopisto: *Johdatus oikeustieteeseen*. Haettu osoitteesta <https://blogs.helsinki.fi/avoin-johdatusoik/oikeudellinen-ajattelu/>.